

NEVELÉSI SZÍNTEREK I. A CSALÁD

A CSALÁD MINT ELSŐDLEGES NEVELÉSI SZÍNTÉR -----	5
CSALÁDI SZOCIALIZÁCIÓ ÉS NEVELÉS -----	5
A CSALÁD SZEREPE, FUNKCIÓI -----	8
A CSALÁD FEJLŐDÉSE -----	9
A családi életciklus modell-----	9
Család iskolás korú gyermekkel (6- 12 éves korig)-----	9
Család serdülő korú gyermekkel-----	10
A szülők és a gyermekek kapcsolatából fakadó problémák-----	10
A testvérek szerepe-----	11
A válás-----	11
A CSALÁDI KOMMUNIKÁCIÓ -----	12
A kettős kötés-----	12
A játszmák és a tranzakcióanalízis-----	13
SZÜLŐI NEVELÉSI STÍLUSOK -----	14
Becker és Schaefer modellje-----	14
Ranschburg elemzései-----	14
Baumrind modellje-----	15
A DISZFUNKCIONÁLISAN MŰKÖDŐ CSALÁD -----	17
A rejtett érzelmi elhanyagolás-----	17
A CSALÁD ÉS AZ ISKOLA KAPCSOLATA -----	18
A kapcsolattartás hagyományos formái -----	18
A szülői értekezletek-----	19
A fogadóóra-----	19
A családlátogatás-----	19
Üzenetek-----	19
A kapcsolattartás megújuló formái -----	20
A szabadidős tevékenységek-----	20
Együttes szülői értekezlet-----	20
Közös programok-----	20
GYERMEKVÉDELEM -----	22

Általános gyermekvédelem -----	22
A speciális gyermekvédelem-----	22
A CSALÁDI NEVELÉST SEGÍTŐ ÉS A GYERMEKVÉDELMI INTÉZMÉNYEK -----	23
Az egészségügyi szolgáltatást végző intézmények -----	23
A védőnői szolgálat -----	23
A személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatások -----	24
A családsegítő és a gyermekjóléti szolgálatok-----	24
<i>Családok átmeneti otthona</i> -----	24
Gyermekek átmeneti otthona -----	24
A nevelési tanácsadók -----	25
Iskolapszichológus-----	25
A gyermek- és ifjúságvédelmi felelős -----	25
A rendőrség-----	26
A gyermekvédelmi intézkedések-----	26
A gyermekvédelmi rendszer ellátásai és szolgáltatásai-----	27
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás = kiegészítő családi pótlék -----	27
Gyermektartásdíj megelőlegezése -----	27
Gyermekjóléti szolgáltatás -----	28
Otthont nyújtó ellátás -----	28
Védelembe vétel -----	28
Ideiglenes elhelyezés -----	29
Tartós nevelésbe vétel -----	29
A SZÜLŐ JOGAI, KÖTELESSÉGEI -----	30
ELJÁRÁSI SZABÁLYOK-----	32
PANASZOK, SÉRELMEK, AZ OKTATÁSI JOGOK BIZTOSÁNAK DÖNTÉSEI. ---	33
A tájékoztatáshoz való jog-----	34
Az értékeléssel összefüggő jogok-----	35
KIEGÉSZÍTŐ TANANYAG 1. AZ ANYA – GYERMEK KAPCSOLAT -----	36
A kapcsolat adaptív ereje -----	36
Gyerek anya nélkül, a szeretetkapcsolat hiánya, a hospitalizmus -----	36
A majomkísérletek -----	37
A személyes környezet ereje-----	38
A ragaszkodás-----	38

KIEGÉSZÍTŐ TANANYAG 2.A GYERMEKVÉDELMI TÁMOGATÁSOK -----	40
A természetbeni juttatások -----	40
A pénzbeli támogatások rendszere -----	41
KIEGÉSZÍTŐ TANANYAG 3. A GYERMEKEK, TANULÓK JOGAI, KÖTELESSÉGEI -----	42
SZÓSZEDET: -----	45
ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK: -----	47
FELHASZNÁLT IRODALOM -----	48

A család mint elsődleges nevelési színtér

A nevelési színtér szociális teret, nevelési környezetet is jelent. A különböző színterek között különbségek fedezhetőek fel nevelési módszerek, a jellemző tevékenységformák, a léggör, a kapcsoltok rendszere tekintetében. A nevelőhatás eredményessége azon is múlik, hogy a különféle színterek mennyire tudnak együttműködni, egymás hatásait megerősítve működni. A legszervezettebben és a legtudatosabban a családban, az iskolában és a bentlakásos intézményekben folyik a nevelés (Zrinszky, 2002).

A család tekintetében „biológiai- szociális kettős természetéről” beszélhetünk, hiszen nem csupán társadalmi konstrukció a család és nem is tisztán genetikai megalapozottságú. Éppen ebből a kettős természetből fakad a családi nevelés különleges legitimációs formája. Társadalmi minták és jogi normák alapozzák meg, továbbá a természetjog egy fajtája is. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a szülők belátására van bízva a nevelés, jogok és kötelességek színezetével. A társadalom azért nem hagyja teljesen magára a családot, a gyermek védelme érdekében az állam intézkedéseket fogantatosít, ha veszélyeztetés áll fenn.

A család hagyományos értelemben egy olyan elsődleges csoport, amelybe az egyének beleszületnek, s amely intim kapcsolataival hozzájárul fizikai és lelki védelmükhöz (Barnes, 1991). A család jellemzői felől közelítve számos változat lehetséges: vannak családok többgenerációs együttélésben, vannak az átalakulás folyamatában is. Találkozhatunk családi rendszerekkel, melyek élettartama néhány hónap és az is előfordul, hogy a család mindössze egy generációból áll (testvérek).

Bowlby szerint a család a tagok egymáshoz való ragaszkodásából származó konstrukció (Bowlby, 1982.), míg Rutter a sikeres személyiségfejlődés és a pszichés egészséghez szükséges protektív, védelmet nyújtó, meghitt kapcsolatok elengedhetetlen menedékének tartja (Rutter, 1979.)

Családi szocializáció és nevelés

Érdeemes átgondolni, hogy milyen különbség van a családi nevelés és a családi szocializáció között. A nevelés mindig tudatos, tervezett, pozitív irányú változások elindítója, míg a szocializáció a spontán történéseket, folyamatokat is magában foglalja. A gyermeket alakító társas hatások közül kiemelkedik a család fontossága, hiszen, ez a legelső és érzelmileg mindvégig a legjelentősebb közösség életünkben, mely a társas viselkedés szokásrendjébe vezet bennünket. Az egyén és a társadalom közti közvetítő kiscsoport. A kultúra szokásait, szabályait, a külső elvárásokat jórészt itt tanuljuk meg.

A szocializáció, a társas együttélés szabályainak elsajátítása kiscsoportokhoz kötött. Ilyen mikromilió, társas közeg a család is. Az itt alakuló kapcsolatainak jellemzője a személyesség és a kölcsönösség. A család elsődlegessége a szocializáció folyamatában azt jelenti, hogy

- A legkorábbi időszaktól kezdve hat a fejlődő emberre
- Érzelmi jellemzői, a benne lévő kapcsolatok erőssége meghatározza és diszpozicionálja a későbbi kapcsolatainkat (A szülő és a gyermek közötti kapcsolat minden későbbi emberi kapcsolat alapmintája)
- Az értékek, elvárások, szokások, szabályok elsődleges közvetítője (Bagdy, 1977).

A primer szocializációs alapozásra épül a tudatos családi nevelés.

Tehát érdemes hangsúlyoznunk, hogy állandóan kétfajta hatás érvényesül a családban:

A rejtett, spontán megnyilvánuló, akaratlanul is közvetített hatások,

↓

melyek az együttélés során a gyermeket érő benyomásokat rejt magában, tapasztalatait, a légkör jellemzőit, a nevelési stílus, a kommunikáció jegyeit, melyeket tükröz a gyermek viselkedése, másokhoz való viszonya is.

Valamint a tudatosan irányított és közvetített nevelési hatások,

↓

melyek a gyermeknevelési elképzeléseket, ideálokat, a megvalósuló nevelési módszerek hatásait jelentik, s melyek a gyermek magatartásmódjait, értékrendszerét szilárdítják meg.

A családi nevelés a többi, intézményes neveléshez képest kevésbé szervezett, sokkal inkább intuitív, rögtönzéseken alapuló, de mégsem spontán .

Pedagógusként azért fontos a családi szocializáció és a családi nevelés alapmechanizmusait ismerni, hogy ne egy okra következtessünk és ne sommás ítéleteket hozzunk a gyermek viselkedésének, teljesítményeinek értékelésekor, hanem tartsuk szem előtt azt is, hogy a gyermek minden megnyilvánulásának hosszabb előtörténete van.

A szülők szocializációra vonatkozó elvárásai az adott környezethez, szociokulturális rendszerhez alkalmazkodnak. A kulturális különbözőség és sokszínűség mellett úgy tűnik vannak általános, mindenütt fellelhető, mintegy egyetemes szülői célok (Kósa, 2001). Minden kultúrában biztosítani akarják a gyermek életben maradását, ehhez a gazdasági biztonságot, és ki szeretnék fejleszteni gyermekeikben a közösség által fontosnak tartott értékeket. Mindenütt fontosnak tartják, hogy gyermekük optimálisan beilleszkedjen a társadalomba. A szülők azt szeretnék, hogy gyermekük hatékony legyen a céljai elérésében, produktív munkaszerepet valósítson meg, kerülje a patológiákat, és képes legyen intim és stabil kapcsolatok kiépítésére (Kósa, 2001).

A család „kettős vezetésű” kiscsoport. (Buda, 1973). Ez a megállapítás ma már korlátozottan érvényes, hiszen a válások nagy száma miatt megnőtt az egyszülős családok száma hazánkban. A kettős vezetés természete arra vonatkozik, hogy hagyományosan az apa instrumentális feladatokat tölt be, a családi ügyeket intéző, a fenntartásról gondoskodó; míg az anya az expresszív- emotív oldalt erősíti, a családi harmónia, az érzelmetli kontaktusok megtartásával. A nők társadalmi munkamegosztásban vállalt szerepe és egyéb társadalmi változások módosították a családi szerepek és funkciók körét is.

A családi közösséghez tartozás kialakít egy családi identitást is, a családhoz tartozás tudatos vállalását.

Azt kell látnunk, hogy a család egy nyílt, dinamikus rendszer. A családtagok együttfejlődése, koevolúciója által fejlődik maga a család is. A koevolúció mellett a koindivíduoáció folyamata is megfigyelhető, ami az elkülönülésnek, az egyes családtagok egyéni jellemzőinek hangsúlyozását jelenti.

Azt is fontos hangsúlyoznunk, hogy a család rendszerben nem egyirányú hatásrendszerrel beszélünk. A gyerekek is befolyásolják, formálják szüleik viselkedését, már a beszéd megjelenése előtt is. Minden gyermeknek egyedi érzelmi válaszkészsége van, sajátos verbális képességei, melyekkel hatással vannak környezetükre (Cole, 1997).

A szocializáció interaktív és reciprok jellege tehát a fejlődés legkorábbi szakaszától megfigyelhető (Kósa, 2001). Bowlby szerint már az újszülöttek is olyan eszközökkel rendelkeznek, melyekkel hatékonyan tudják interakciós partnereiket befolyásolni (a csecsemő sírása, szociabilitása stb.).

Fontos tapasztalat, hogy a csecsemő jellemzői, temperamentuma, sajátosságai különböző szülői- gondozói viselkedést váltanak ki, és különböző csecsemők különbözően reagálnak ugyanarra a környezeti hatásra. Nincs tehát abszolút értelemben véve optimális környezet, „a lényeg az illeszkedés jósága a gyermek karakterisztikumai és a vele szemben támasztott környezeti követelmények között.” (Kósa, 2001, 288 p.).

A család szerepe, funkciói

A család jelentős feladatokat lát el, az alábbiakban ezeket összegeztük (Komlói, 1998, Bagdy, 1977, Komlói, 1997, Caplan, 1976):

- A népesség utánpótlását biztosítja.
- A világra vonatkozó információk összegyűjtője és terjesztője. A sikeres alkalmazkodást nagyban meghatározza, hogy az információkat milyen rendezőelv szerint szervezzük és hogyan minősítjük.
- A család értékek, normák kidolgozását viszi véghez és a világról kialakuló kép, életfilozófia forrása. Mindez észrevétlenül vagy explicit tanítások útján válik a viselkedés iránytűjévé.
- Az identitás forrása. Az egyén önértékelése, énképe a családban kapja meg az alapjait.
- Irányítja, ellenőrzi a családtagok magatartását, sajátos kontroll funkciót tölt be. Visszajelentő, útmutató rendszerként szolgál.
- Az érzelmi teherbírást fokozza. Ez az egyik leglényegesebb, mégpedig azért, mert az érzelmi teherbírástól függ, hogy az egyén hogyan vészeli át életének krízishelyzeteit, hogyan lesz úrrá a legnehezebb időszakokon. Konstruktívan oldja-e meg az akkor felmerült problémákat vagy további problémákat teremtve.
- A családon kívüli helyzetekben keletkezett feszültségek lereagálása nagyobb érzelmi elfogadásra talál a családon belül.
- Érzelmi egyensúlyt, pihenést, regenerálódást biztosító funkciója van.
- A benne élők problémáinak megoldásában segítséget nyújt. Támogatja a rászoruló családtagokat gyakorlati és konkrét segítség nyújtásával. A problémák megoldásában eligazít és közbenjár.
- Vonakozási rendszer, intim jellegű életközösség. Referencia- és kontrollcsoport. A családtagok fokozottan figyelnek a családból jövő mindenfajta minősítő megnyilvánulásra, mert feltételezik, hogy azt segítő szándékkal, érdemi módon teszik.
- Jogi funkcióval bír.

Ahhoz, hogy hatékonyan, szupportív módon működjenek a támogató funkciók, teljesülnie kell néhány feltételnek.

Ilyen alapfeltétel, hogy

- a családtagok felelősséget érezzenek egymásért, elfogadják a családi kontrollt,
- a kapcsolatok kölcsönösségen alapuljanak,
- a kommunikáció nyílt és közös nyelvet beszélnek a családtagok,
- a generációk közötti kapcsolatok épülnek ki és működnek,
- a mikromilió és a tágabb közösség közötti bizonyos fokú egyetértés.

(Kiegészítő tananyag 1. Az anya – gyermek kapcsolat)

A család fejlődése

A családi életciklus modell

A családi élet fejlődési folyamatában elkülöníthető szakaszok vannak, melyek mindig újabb és újabb megoldandó feladatokat hoznak magukkal. Az új fejlődési szakasz elérése új működésmód kialakulását is szükségesé teszi, ami egy úgynevezett „normál krízis” (Komlósi, 2000.). Ezek változtatásokra provokáló hatásokat jelentenek, fordulópont jellegű időszakok. Igazi krízis akkor keletkezik, ha a család nem tudja funkcióit rugalmasan működtetni. A rugalmas működés pedig csak úgy lehetséges, ha az egyéneket nagyfokú stabilitás jellemzi és alkalmasak az életciklus – váltásokkal együttjáró szerepváltásokra is.

Családokkal kapcsolatba kerülve érdemes tudni, hogy mely életciklus, és így milyen feladatok megoldása köré szerveződik éppen a család élete. Ehhez keretet ad a dinamikus családszociológiában ismeretes Hill és Rodgers- féle családi életciklus modell. Ez a család önmegújításán alapszik és azon, hogy a család fontosabb eseményi megváltoztatják annak egész interakciós és érzelmi rendszerét (Dallos- Procter, 2001).

Ezek a szakaszok a következők:

- Újonnan házasodott pár, gyermek nélkül.
- Csecsemős család
- Kisgyermekes család (2,5- 6 éves korig)
- Család iskolás korú gyermekkel (6- 12 éves korig)
- Család serdülő korú gyermekkel
- A felnövekedett gyermeket kibocsátó család
- Magukra maradt, még aktív szülők családja
- Inaktív öreg házaspár családja.

A pedagógusi munka kapcsán az iskolás és a serdülő gyermek családjával kerülünk kapcsolatba.

Család iskolás korú gyermekkel (6- 12 éves korig)

A 8- 14 éves korú gyermekeket nevelő családok életszakasza egységesnek tűnik , mert az iskola köré szerveződik a gyermek élete. Mégis azt lehet mondani, hogy nagy változások mennek végbe az iskoláskor alatt. Ezek a biológiai fejlődéssel járó személyiség- és magatartásváltozások pedig igazi próbát jelentenek az egész család számára.

Az iskolakezdés számos nehézséggel jár, ami a család számára is kihívásként, rosszabb esetben kudarclehetőségként jelentkezhet. Már az iskolaérettség kérdése is élénken foglalkoztatja a család szűkebb és akár tágabb környezetét is. Hasonló módon, ha nem tudják segíteni az arra rászoruló gyermekek tanulását, akkor a lemaradás mértéke akkora lesz, hogy a felzárkózás egyre nehezebbé válik.

Család serdülő korú gyermekkel

A prepubertáskori viselkedésváltozásokat, hangulati, érzelmi labilitást, a környezettel kapcsolatos konfliktusokat, ambivalenciákat a szülők általában nehezen viselik és kezelik. Ez a gyermeki függőség lazulásához, a kortárs csoportok megerősödéséhez vezet. Viszont a gyermek még mindig nagyon függenek a szülőtől, mind érzelmi támogatásukra, mind az általuk nyújtott normák, értékek átvételére, követésükre szükségük van. A kamaszok változásai és a szülők nehézsége ezen változások és felnövekvő gyermekük egyre inkább önállóként való elfogadása sokszor eltávolítja a szülőket és gyermekeiket.

A serdülés még nagyobb és nehezebb feladatok elé állítja a szülőt és a gyermeket egyaránt. Az asszimmetrikus kapcsolat felől szimmetrikus irányba kell haladjon a kapcsolat. Az identitás kialakítása kerül középpontba, ami sokszor ütközik az addigi „családi identitással”. A serdülők a családban szerzett normák fellazításával új értékek és normarendszer kialakításával próbálkoznak. Ezt többnyire a kortárs csoportokban próbálják végrehajtani. Amit a szülők gyakran nem vesznek észre, hogy a serdülőben már ilyenkor is mélyen élnek a családi identifikáció nyomai, a családi sajátosságok. Aminek meg kell változnia a családban, az az alapvető kommunikációs és viszonyulási mód.

A szülők elbizonytalanodása két irányból is megindokolható. Egyrészt a szülői szerep alapjaiban változik ebben az időszakban. Tartanak a gyermekeikben lezajló változásoktól, azok társadalmi megítélésétől és saját helytállásuktól is abban, hogy „milyen felnőtt” válik gyermekükből. Másrészt az értékek között is bizonytalanabban mozognak és ezt esetenként néhány értékhez való görcsös ragaszkodással próbálják ellensúlyozni, ami megint csak ellenállásba ütközhet a serdülők részéről. Ez a kor a sajátos átmenet kora. Sajátos, mert úgy történik, hogy folyamatosan alakul a gyermekek múltat- jelent- és jövőt össze kötni tudó identitása.

A szülők és a gyermekek kapcsolatából fakadó problémák

Egy családon belüli kapcsolatokat kutató vizsgálat azt találta, hogy ott jelentkezik több gyermeknevelési probléma, ahol a házastársak egymás iránti kapcsolata nem megfelelő (Hansen, 1981). Ha egymás iránt túlzottan motiváltak, szimbiotikusan viselkednek a házaspárok, akkor hozzáférhetőségük a szülőhöz elégtelen lesz. Ez az elégtelen hozzáférés azt jelenti, hogy a gyermekek hiányt szenvednek szülői szeretetben, gondoskodásban vagy akár az egyik szülő figyelmét kell nélkülözniük, mert a másik féltékeny a gyermekekkel töltött időre. Ha konfliktus adódik ilyen esetekben a szülők között, akkor a gyermek figyelme túlzottan a szülők felé fordul és elvonódik saját fejlődéséről.

Előfordulhat az is, hogy a szülők alulmotiváltak egymással kapcsolatban. Ekkor a gyermekek számára túlságosan hozzáférhetővé válnak, ami azt jelenti, hogy a társtól hiányolt szeretetet is a gyermekektől kívánják megkapni.

A szülők oldaláról lehet objektivitásra törekedni a testvérek megítélésébe és a velük való bánásmódban, azonban alapvető tényként kell kezelni, hogy minden gyermek egyedi személyiség, egyedi karakterrel, és egyedi viszonyulást vált ki szülőjéből, kapcsolatuk így egyedi módon alakul. Ezeket a tendenciákat fontos tudatosítanunk és azután kontrollálnunk magunkban (Kömlösi, 1997).

A testvérek szerepe

A gyermekek szocializációjában a testvérek is fontos feladatot töltenek be, játszótársak és beszélgetőtársak- hogy a sok közül csak két fontos területet említsünk.

A család érzelmi légköre hatással van a testvérkapcsolatok természetére. A testvérek is többet veszekednek, ha a szülők nem értik meg egymást, ugyanakkor ezekben a feszültséggel terhelt helyzetben támaszt is jelentenek egymásnak.

Ha sikerül feldolgozniuk a szülők figyelemmegosztásából fakadó keserűséget, időnként féltékenykedést, akkor egymás szövetségesei, és egymásra számítható társai lesznek. Számos vizsgálat kimutatta, hogy minél többször avatkoznak be a szülők a testvérek vitájába, annál gyakoribbak lesznek a veszekedések. A szülő figyelméért küzdenek sokszor és a szülői közbelépés miatt nem tudják megtanulni, hogyan rendezhetnék konfliktusaikat konstruktív módon (Cole, 1997).

A válás

A válás gyakran neurotizáló hatással van a gyermekekre. Önértékelése, önbizalma megrendülhet, lappangó személyiségzavarok is felszínre kerülhetnek. A szülők megértő támogatása sokat jelenthet, a kudarcélmény csökkenésével a krízis megoldásához vezethet.

A gyermek helyzete számos ponton bizonytalanná válik. Gyakori a lojalitáskonfliktus, ami azt jelenti, hogy a szülőkkel való jó kapcsolatban úgy érezhetik, hogy az egyik szülővel való jó kapcsolat a másiktól való elhatárolódást jelenti és a másik megbántását. Emiatt következményként megjelenik a bűntudat, ami áthatja ezen kapcsolatok hálóját. Többször megjelenhet, hogy azt gondolják, talán ők tehetnek a válásról (lehet, hogy a rosszaságaim miatt ment el, váltak el). A rendszertelenebb életritmus is veszélyes következménye lehet a válásnak és az identitászavar is, az önértékelés megrendülésével (nem vagyok olyan fontos, hogy itt maradjon miattam). Az intézményes segítségnyújtás gyakran már csak a nagyon ambivalens érzelmi és viselkedésbeli reakciók megjelenése és jellemzővé válása után lép a képbe. A gyermek támogatását a válás közben fontos mentálhigiénés feladatunknak kell tekintenünk.

A korábban szocializációs közösséget jelentő kisközösségeknek, és nagycsaládoknak nagyon erős mintaadó szerepük volt. Biztonsággal hagyatkozhattak és választhattak a körülöttük élő személyek közül referenciát a gyerekek. Ezek a referenciaszemélyek ekkor sem mindig a szülők voltak (lehetett ez rokon, szomszéd stb.), de nem negligálódott közben a szülői tekintély és szeretetkapcsolat sem. A generációk együtt éltek, sokkal zártabb közösségben, erős normarendszert alkotva.

A családszerkezet kapcsán el lehet mondani, hogy a történelem során nagyon sok egyszülős család volt (az anyák elhalálása szülés közben, az apáké a háborúkban). Így a teljes és az egyszülős család éles szembeállítása sokszor nem megalapozott (Földes, P., 2000/b).

A családi kommunikáció

A kettős kötés

A metakommunikáció szerepe- csakúgy, mint életünk minden területén, így a családban is kiemelt jelentőségű a kommunikációban. Már a beszéd kialakulása előtt is kommunikálunk, és mivel akkor ezeket a nem nyelvi kifejezőeszközöket használjuk fel, alkalmazzuk és értelmezzük a környezettel való kapcsolattartásban és alakításban, mélyen rögzülnek és automatikusan előhívódnak. Ezért később az esetleges bizonytalan helyzetekben, amikor nem tudjuk, hogy a szemünknek vagy a fülünknek higgyünk, ezekre a nonverbális jelekre támaszkodunk.

Ezek a nem nyelvi kifejezőeszközök érzelmi, hangulati tartalmat adnak mondandónknak, módosíthatják a közléseink jelentését, sőt, meg is cáfolhatják azt. Előfordulhat, hogy szándékaink ellenére mást közlünk- a nemverbális csatornán, és a gyermek aszerint cselekszik, azt a közlést tartja igaznak. Pl.: az osztályfőnök mondhatja a diáknak: „Nagyon örülök, hogy bejöttél beszélgetni erről a fontos kérdésről!”- s ha emellett a tartalmi közlés mellett folyamatosan kitekinget az ablakon, nem fordul szembe a tanulóval és néha olyan témákra kérdez rá, melyek már elhangzottak, akkor hiába minden szóbeli közlés, a nemverbális üzenetek súlya felülírja azokat...

Az Amerikai Egyesült Államok Palo Altoi egyetemén kutatták a fenti jelenséget, családok körében. Megvizsgálták, milyen következményei vannak a kettős információnak, tehát a szavakban rejlő jelentésnek és az azzal ellentétes metainformációknak. Bateson és Haley azt találták (Bagdy, 1977; Komlósi, 2000) hogy ennél az ún. „kettős kötés” (double bind) jelenségnél a gyermek bárhogy reagál rosszul reagál, hiszen csak az egyik csatornán jövő információkat veszi alapul. A családban a gyermek súlyos konfliktushelyzetbe keveredik, ha folyamatosan egymásnak ellentmondó üzeneteket kap a nonverbális és a verbális csatornán.

Batesonék azt találták, hogy a schizofrenogén családban jellemző legfőképpen ez a fajta kommunikációs zavar. A személyiségfejlődést tekintve is meghatározó lehet tehát, hogy a családban milyen a kommunikáció. Kettős kötéssel kommunikáló családban a gyermek felnőve gyanakvó, mindenkit fürkésző ember lehet, aki vagy csak a verbálisra figyel, vagy azt negligálja teljesen. Így alakulhat ki, hogy minden mindent jelenthet és éppen ezért semmi nem jelent semmit. Súlyos esetben a valósággal való meghasonlás, közlésképtelenség következhet be.

A játzsmák és a tranzakcióanalízis

A kommunikáció és az interakciók elemzése kapcsán elkerülhetetlen beszélünk a társas kapcsolatokban tetten érhető játzsmákról, melyek kapcsán **Berne** megalkotta a tranzakcióanalízist (Berne, 2000).

A másik ember jelentőségét életünkben szociális érintések által tanuljuk meg, melyben az elismerések és a gyengédség szükséglete irányít. Berne azt mondja, hogy ott jelentkeznek lelki rendellenességek, ahol az embernek nincs spontán és természetese lehetősége elismerés és gyengédség szerzésére. Ahol nem kölcsönösség és egyenrangúság van, ott az egyén a kontaktusok örömet manőverekkel, játzsmákkal rontja el. Berne szerint legnagyobb szükségletünk a társ szükséglete, és a társak elismeréséért alakítjuk, szőjük kapcsolatainkat. A kapcsolatok elemi egységét tranzakcióknak nevezi, mely során a nyereség a partnertől kapott elismerés, öröm. A legnagyobb jelentősége az intimitás helyzeteknek van, mert ezek a szokásosnál nagyobb érzelmi összetartozáson alapuló kapcsolati formák. Ezért fontos, hogy a családban milyen viselkedési mintákkal, kapcsolati módokkal találkozik a gyermek, mennyire kapja meg a kellő elismerést, gyengédséget. Ha ezekben az ember nem tud kellő „simogatáshoz” jutni, akkor játzsmákhoz, ún. Game- ekhez folyamodik. Ezek pótlék jellegű, egyéni haszonért játzsmott, manőverjellegű viselkedés, melynek forogatókönyvét mélyen az egyénben lévő életvezetési ítélet határozza meg. A játzsmák merevek, ezért rosszul alkalmazkodó viselkedést produkálnak.

Berne három féle én- állapotot különböztetett meg, melyek befolyásolják, hogy milyen játzsmákat játzsmunk. A szülői én a bennünk élő szülői hatásokat viszi tovább (mit várnak el tőlünk és mit tennének a helyünkben a szüleink); a gyermeki énünk a spontán lázadó, örömkeresőt jelenti; míg a felnőttkorra kialakul a realitás mérlegelése.

A felnőttek és a gyermekek közötti játzsmák mindennaposak, viszont hibás kapcsolati sémákat rögzítenek (Bagdy, 1977). Ilyen például az eminens stréber, a hízelgő gyerek, a „bohóc”, melyeknél a biztomságot a kiszámíthatóság adja, még akkor is, ha nem pozitív töltetű a játzsmma kimenetele.

A játzsmma kivédésére a tudatosságot, spontaneitást, és a gyermeki örömkészség megőrzését javasolja.

Szülői nevelési stílusok

Ha a születéstől a felnőtté válásig nincs közvetlen, működő kapcsolat a szülő és a gyermek között, akkor veszteségek, hiányok egész sora válhat hangsúlyossá. Ez az ún. érzelmi vagy emotív depriváció, ami sok esetben az érzelmi- akaratú élet sérülése miatt teljesítménygyengésséget és a humán motivációk alacsony szintjét eredményezheti. Ez a helyzet a fiatal felnőtt önálló életvitelét, beilleszkedését akadályozza. A szociális kohézió kifejlődésének alapja a közvetlen anya- gyermek kötődés. A korai, első évben mutatkozó, anyához, illetve a közvetlen környezethez fűződő viszony feladata az ösbizalom érzésének kialakítása (Carver, C. S.- Scheier, M. F., 1998). Ez a későbbi bizalom, kölcsönösség érzésének pszichobiológiai alapjait is jelenti.

A szülői- nevelői magatartás, mely a személyiséget és a szocializációt nagymértékben befolyásolja, több szempontból is jellemezhető.

Becker és Schaefer modellje

Becker és Schaefer, két dimenzió mentén jellemezte ezeket az attitűdöket, az érzelmi melegség és a kontroll dimenziója mentén (Kósa, 2001). Az, hogy a szülői szeretet alapvető fontosságú a szülők nevelési hatékonyságában, nem új keletű megállapítás. Ők azonban a szeretet meglétét vagy hiányát a szülők büntetésének módjával hozták összefüggésbe. Az érzelmi dimenzió negatív végpontján állók a büntetés során a hatalmukat hangsúlyozzák, kiabálással, megszegényítéssel, lekicsinyléssel; míg a pozitív végponton levők a szeretetet hasznosítják. Ez utóbbi nem érzelmi zsarolással büntet, hanem a tettet és nem a személyiséget minősítve, érveléssel, magyarázattal indokolja meg, hogy miért tart valamit helytelennek.

A következményeket tekintve az tapasztalható, hogy a hatalomra apelláló büntetés olyan viselkedésekre készíteti a gyermeket, amelynek célja a büntetés elkerülése és emellett még nagyfokú agressziót is eredményez; míg a meleg, szeretetteljes szülői attitűd az internalizált, belsővé vált reakciók fejlődéséhez vezetnek. Ilyen reakció a büntudat, a felelősségvállalás, az önkritika.

A kontroll dimenzió engedékenység végpontja gátlástalanít, míg a korlátozás fékeket épít a viselkedésbe.

Ranschburg elemzései

Ranschburg négy lehetséges szülői attitűd gyermekekre gyakorolt hatását elemezte (Ranschburg, 1993.) Így megkülönböztetett meleg- engedékeny, meleg- korlátozó, hideg- engedékeny és hideg- korlátozó nevelői stílust.

A meleg az elfogadó, szeretetteljes magatartást takarja, míg a hideg az elutasító, távolságtartó attitűdöt. Az engedékeny stílusban rugalmas szabályok vannak, a korlátozóban mereven és kötelezően betartott szabályok, melyek megszegéséért erős szankciók járnak (Ranschburg, 1993).

A hideg- engedékeny attitűd mellett a gyermek belső konfliktusaiból származó antiszociális agresszió kibontakozhat. Gyakran antiszociális kortárs csoportba vezeti a gyerekeket. Az ilyen stílusban nevelők nem nyújtanak modellt a gyermekek számára, mivel a szeretetlenség nem vonzó. A legtöbb fiatal korú bűnöző közülük kerül ki (Ranschburg, 1993).

A hideg- korlátozó miliőben a szülő érzelmi elutasítása gyermek felé a fizikai büntetésben, a minimális számú szülő- gyermek interakcióban nyilvánul meg. A gyermekben ezek hatására felfokozott agresszió alakul ki, ennek levezetésére azonban nincs lehetősége. A szülő próbálja a gyermek iránti hidegségét azzal leplezni, hogy a gyermek iránti odaadó gondoskodását, szeretetét, önfeláldozását hangoztatja. Ez az ambivalencia, ellentmondása büntudatot kelt a gyermekben és megnövekedett agresszióját maga ellen fordítja. Súlyos belső konfliktusai komoly torzulásokat okozhatnak a személyiségben. Generalizálódhat a bizalmatlanság érzése a felnőtt világ egészével szemben. Ezek a gyerekek kudarckerülők, szoronganak a feladatuktól.

A meleg- engedékeny nevelői stílusban a szülők szeretetet, elfogadást kommunikálnak a gyermek felé. A gyermekeknek szabad tévedniük, s emellett a gyermekek pozitívan fordulnak a világ felé, kreatívak, aktívak, barátságosak, sikerkeresők, nyitottak és nonkonformitásuk is fokozottabb.

A meleg- korlátozó szülők túlgondozóak, hiperprotektívek, az általuk nevelt gyermekek konformisták, lesznek. Az agresszió befelé fordul és szorongásban nyilvánul meg. Megfelelő szabályzórendszerrel (lelkiismereti funkciókkal, moralitással jellemezhetőek), de dependensebbek, kevésbé kreatívak és kevésbé szociálisak.

Az érzelmi elfogadás- elutasítás és az engedékeny- korlátozó stílus együttjárásai sajátos nevelői típusokat különböztetnek meg.

A meleg és engedékeny szülő *elnéző*, a gyermek viszont nem tudja, milyen szabályokhoz tartsa magát. A hideg- engedékeny nevelési stílus *elhanyagolóként* jelentkezik nem számít, hogy mit csinál a gyermek, még az agresszió is elfogadott. A meleg korlátozó a *túlvédő* szülői magatartást határozza meg, melynél a szülő mindent meghatároz, a gyermek önállótlan, behódoló. Az *uralkodó, tekintélyelvű* stílusnál- mely a hideg és korlátozó nevelést jelenti, a gyermek fél az újszerű helyzetektől, szorongóvá válik (Maccoby- Martin, 1983).

	Elfogadó, érzékeny, gyermekközpontú	Elutasító, szülőközpontú
Parancsoló, kontrolláló	Irányító- kölcsönös, kétirányú kommunikációt igénylő	Tekintélyelvű, hatalmat érvényesítő
Nem követelő, kevésbé korlátozó	Elnéző	Gondatlan, elhanyagoló, közömbös, érdektelen

Forrás: Cole, 1997, 422p.

Baumrind modellje

Baumrind megkérdőjelezte Becker és Schaefer modelljét. 110 óvodás gyermek megfigyeléséből kiindulva három csoportot különböztetett meg. A kompetensek csoportjába a magabiztos, kíváncsi gyerekek kerültek; a visszahúzódók csoportjába a félénk, néha boldogtalannak tűnő gyerekek, az éretlenek közé pedig az impulzív, érzelmileg megtapadó gyerekek. Ezután megfigyelte a szülők és a gyerekek között zajló interakciókat, miközben a szülők szabályokat tanítottak gyermekeiknek. A megfigyelés szempontjai voltak, hogy mennyire kontrollálóak a szülők, mennyire követelnek érett viselkedést, milyen a kommunikációjuk és mennyire gondoskodóak.

Példák az otthoni interakcióban megfigyelt szülői viselkedés Baumrind által kidolgozott skálájának elemeiből

Rendszeres feladatokat ad
Elvárja a gyermektől, hogy a játékait elrakja
Intellektuálisan gazdag környezetet teremt
Normákat állít a gyermek elé
Erősen korlátozza a tévénézést
Mindig azonos időben fekteti le a gyermeket
Az anya független életet él
Támogatja a más felnőttekkel való érintkezést
Érett étkezési viselkedést vár el
Világos példaképet ad a gyermeknek
Stabil, szilárd nézetek
Nem hagyja a gyerektől kényszeríteni magát
Büntetést alkalmaz, ha a gyermek szembe száll vele
Mindig szembe száll, ha a gyermek nem engedelmeskedik
A szülő igényei elsőbbséget élveznek
Kompetens embernek tartja magát
Ösztönzi az önálló cselekedeteket
Kikéri a gyermek véleményét
Utasításait magyarázattal kíséri
Ösztönzi a szóbeli egyezkedéseket
Visszafogja idegességét, türelmetlenségét
Elzárkózik, amikor elégedetlen
Nem képes emoátiára

Forrás: Cole, 1997, 423.p.

A szülői bánásmód három alaptípusát különítette el: a tekintélyelvűt, az engedékenyt és a mérvadót (Kósa, 2001, Cole, 1997).

A tekintélyelvű az engedelmisséget megkérdőjelezhetetlennek tartja és alapvetőnek a szülői döntések helyességének elfogadását. Gyermekük zömében visszahúzódoak voltak, akik gyakran meghátráltak a szociális érintkezések előtt. Az engedékeny szülő ezzel szemben elfogadja gyermeke kívánságait és nem követel tőle. Gyermekük főleg az éretlenek csoportjából kerültek ki, önállótlank, nehezükre esett indulataik kontrollálása. A mérvadó/megkívánó/ irányító szülő elvárja a szabályok betartását, de alkura is hajlik. Érvet, és a jogokat, kötelességeket egyaránt fontosnak tartja. Gyermekük jórészt kompetensek, nagyobb önállóságot és önkontrollt mutatnak.

Baumrind következtetése az volt, hogy sem a teljes kontroll, sem annak teljes hiánya nem jó, a kettő harmonikus kombinációja a megfelelő.

A modellkövetés és az internalizált viselkedések és a megfelelő szabályozófunkciók kialakításához érzelmetli kapcsolatokra van szükség. Egy adott értékrend közvetítésében és elsajátításában akkor lehetnek eredményesek a szülők, ha saját viselkedésük kongruens azzal. Ma a szülői szabályzás szeparált hatásrendszere helyett koreguláló folyamatról beszélünk.

A diszfunkcionálisan működő család

A családi rendszer diszfunkcionálisan is működhet. Ez azt jelenti, hogy a gyermeknek megmerevedett és célszerűtlen viselkedési mintákat közvetít, önmagát lezárja és védelmezi törékeny belső egyensúlyát. Ennek megrendülése akár valamelyik családtag megbetegedését is kiválthatja. A családon belül meginduló szerepváltozások esetenként olyan krízishelyzetekhez is vezethetnek, amelyek megoldására a nem jól működő család nem képes, és összeomlik.

A családi funkcióknál megemlítettük, hogy nagyobb elfogadásra talál a feszültségek levezetése is. Azonban ennek is vannak határai, hiszen sokszor az indulat a leggyengébb ellenállás, a gyerek felé irányul. Ez a gyermek egészséges fejlődését, a családi harmóniát veszélyeztetheti.

Rejtett vagy nyílt zavarok a családi légkörben is megmutatkozhatnak. Ezek a személyiségfejlődésben okozhatnak nehézségeket, problémákat, zavarokat. Ha egyenlőtlen szülői viszonyok állnak fenn és a társas kapcsolatok disszonánsan alakulnak a családban, akkor a szülők védelmi- ellenőrzési funkciója csorbát szenved. Az érzelmi bizonytalanság miatt a családi kontaktusminták torzulnak, kedvezőtlen viselkedési formák rögzülnek.

Az életciklus váltásával problémák léphetnek fel, ha az előző időszak számos értékének elvesztése miatt frusztráció nagy, vagy ha az új helyzethez való alkalmazkodás a rigid szabályok és struktúra miatt nehezített (Komlósi, 2000).

A Caplan által leírt támogató funkciók (Caplan, 1976, id.: Komlósi, 1997) nem mindig működnek megfelelően. ekkor a krízisek elmélyülését nem tudja megakadályozni a család.

A rejtett érzelmi elhanyagolás

Bowlby nevéhez fűződik (Mérei, 1984; György, 1965) A gyerek alkalmazkodása elsősorban a gyerek és környezete közötti emocionális félreértés következménye. Az anyának van bizonyos elvárása a gyerek reakciójára, a gyerek azonban ritkán felel meg egészen ennek a ki nem mondott, meg nem fogalmazott fejlődési képnek, amit az anya magában hordoz. Az anya türelmetlen lesz, elégedetlen, a gyerek pedig daccal reagál, hiszen neki is vannak elvárásai. Egyikük sem kap megerősítést, mindketten csalódnak- ez nem tudatos, így alakulhat ki az a félreértés, ami serdülőkorban akár nagyfokú felnőtt-ellenességben jelentkezik. Az anya szereti a gyermekét, de valamiképpen rosszul. Rejtett vágyai megvalósulását várja tőle, vagy kárpótlást sikertelen életükért. Ezek a szakadékok eltorzíthatják a kapcsolatokat, a gyermekben érzelmi elhagyatottság érzését keltik. megzavarja közeledését a valósághoz, és érzelmi kapcsolódó képességét a külvilághoz, ami pedig nevelhetőségének legfőbb alapja.

A családban úgynevezett homeosztatisz mechanizmusok tartják fenn az érzelmi és viselkedési egyensúlyt. Az egészséges családoznál a családtagok nagy mozgásszabadsággal rendelkeznek, de úgy, hogy nem veszélyeztetik a család mint egész egyensúlyát. Az ilyen család a külvilágból érkező gondolatokat könnyebben befogadja és rugalmasan reagál is azokra. Így képes problémáival kapcsolatban új megoldások találására.

A súlyosan diszfunkcionális, rosszul működő, vagy ahogy ezt (Forward, 2000) írja: „mérgező” családok sokkal szűkebb válasz-készlettel rendelkeznek. Kevés figyelmet

fordítanak az egyes családtagok egyéni érzékenységére, véleményére. Kaotikusan vagy rigid módon ragaszkodhatnak régi modellekhez, így képtelenek a változásra.

A mérgezően működő családokban az érzelmi kötelékek hiányoznak vagy erősen torzulnak, és a család nem tekinthető biztonságos érzelmi bázisnak. A szülők közötti interakciók hiányoznak vagy nem adekvátak, és az egész családra (családon belüli és a család és a külvilág közötti) eltorzult kommunikációs háló jellemző. A feszültségek leküzdésében nem biztosít társas támaszt a család ezekben az esetekben és a nevelési eljárások is vagy hiányoznak vagy szélsőséges formákat öltenek (Barnes, 1991).

A család és az iskola kapcsolata

A család és az iskola együttműködésének újragondolása fontos feladat a mai magyar nevelésügyben és iskolarendszerben. Az iskola ma már veszít hatékonyságából, ha csak formálisan, hatalmi, hierarchikus pozícióból közelít a szülők felé. A pedagógus ellentmondásos szerepekbe kerül bele ezáltal. Egyfelől rendelkezik egy olyan tekintéllyel, ami a szakmai, tudományos háttérből, a tanári szerep társadalmi megítéléséből áll. Emellett azonban kiszolgáltatott is, munkája ellenőrzés alatt áll.

A szülők és a tanár közötti kommunikáció témája még ma is kimerül a gyerekek magatartásában és tanulmányi teljesítményében. Ez abból fakad, hogy a szülők oktatási kompetenciája alacsony mértékű. Ehhez hozzájárul az is, hogy a pedagógusok sem mindig tájékoztatják és vonják be a szülőket egyéb feladatokba, javarészt csak a technikai feltételek meglétét kívánják meg. Az oktatási kompetenciáról való lemondás azzal jár, hogy a szülők teljes mértékben védeni kívánják a család belső szféráját. Így ha nem áll fenn veszélyeztetés, a pedagógus nem tekinthet bele a család védett rendszerébe, hiába véli a pedagógus, hogy mi állhat a teljesítményromlás vagy a viselkedészavar hátterében (Somlai, 1997).

Nagy társadalmi kihívásnak tekinthető tehát az, hogy hogyan lehet az iskola és a család közötti kapcsolatot demokratizálni, kölcsönössé tenni. Az iskola a társadalmi igényekhez rugalmasan alkalmazkodó intézménnyé válik, ahol a szülő kliens és partner egyaránt.

Ma alapvető kérdésnek számít még mindig, hogy hol kezdődik az iskola oktatási- nevelési feladata és hol a család kompetenciája. Többször akad olyan ambivalens helyzet, amikor a szülőn kéri számon a gyermek olyan iskolai viselkedését, aminél az nem is volt jelen. Drámai konfliktuskezelésnek számít az is, amikor azokat a gyerekeket, akikkel nem tudnak megfelelően bánni, szeretnék formálisan is a kompetenciájukon kívülinek tudni.

A kapcsolattartás hagyományos formái

A kapcsolattartásnak vannak hagyományosnak mondható és a megújításra, a család és az iskola kapcsolatának újragondolására törekvő módozatai is.

A hagyományos kapcsolattartási lehetőségek közé tartozik a szülői értekezlet, a fogadóóra, a családlátogatás, a szülőknek küldött üzentek, a nyílt órák és nyílt napok látogatásának lehetősége. Ezek az alkalmak többnyire egyirányú kommunikációban zajlanak, amiben a pedagógus tekintély szerepe nyilvánul meg.

Természetesen ezek körültekintő és jó megszervezésével, kellő tapintattal és a szülőket nevelőtársaként tekintve értékes formái lehetnek a szülők és a pedagógusok kapcsolatának alakításában.

A szülői értekezletek

A szülői értekezletek leggyakrabban tájékoztató és informáló jellegűek. A témák között szerepelnek tanulmányi kérdések, a tanulók munkafegyelme, magatartása, közös programok szervezésének előkészületei. Megtörténhet az iskola házirendjének megbeszélése, tájékoztatják a szülőket a pályaválasztás, továbbtanulás lehetőségeiről, az iskola által szervezett szakkörökről, klubokról, szabadidős tevékenységekről. Az iskola munkatervébe is ütemeznek szülői értekezleteket (évente 2- 3 alkalommal), valamint úgynevezett réteg értekezletek is lehetnek, melyek egy bizonyos korosztály vagy téma köré szerveződnek.

A fogadóóra

A fogadóóra egy olyan lehetőség a szülők számára, melyben kétszemélyes helyzetben, egyénileg információt kaphat a gyermek előmenetelének, magatartásának alakulásáról, teljesítményéről. Így közösen található megoldást pedagógiai, családi és egyéb jellegű problémákra, egy pedagógiai konzultáció keretében.

Megszervezése több feladatot is ró a pedagógusra. Értesíteni kell a szülőket a gyermeküket tanító tanárok nevééről, a fogadóóra pontos helyéről és időpontjáról.

A családlátogatás

A családlátogatás a tanulók és a család megismerésének egyik legjobb, bár az egyik legnagyobb fokú empátiát és tapintatot követelő módja. A szülők saját környezetükben többnyire kevésbé feszélyezettek, de a nagyon erősen szóródó vagyoni helyzetből, lakáskörülményekből adódóan akár kínosnak és szorongatónak is érezhetik, hogy a pedagógus betekintést nyer otthonukba. Képet lehet kapni a tanulók otthoni tanulási lehetőségeiről, a szülők nevelési elveiről, a családtagok kapcsolatáról. Jobban megismerheti a pedagógus a gyermek otthoni feladatait, iskolán kívüli elfoglaltságait, kapcsolatrendszerét, részvételét a családi munkamegosztásban.

A pedagógusnak előre meg kell szervezni a látogatás időpontját, egyeztetve a szülőkkel és az ő elfoglaltságaikhoz igazodva. A látogatáskor csak annyi időt szabad a családnál tölteni, amennyi feltétlenül szükséges- nagyon kínos szituációt teremthet az egész nap ott „vendégeskedő” tanár. A sorrendiséget meghatározza, hogy először a legnehezebb körülmények között élő gyermekeket kell meglátogatni, hogy minél korábban támogató programot lehessen kidolgozni és segíteni lehessen a nehézségek enyhítésén. (A különböző támogatások lehetőségeiről való tájékoztatással, az adatlapok kitöltésével, korrepetálási lehetőség szervezésével, napközis hely biztosításával stb.). A családlátogatást szükség szerinte érdemes megismételni, különösen, hogy ha a család körülményei nagy változáson mennek keresztül pl. kistestvér születik, munkanélkülivé válik a szülő, beteg huzamosabb ideig a tanuló). Ilyenkor a társas támasz nyújtása is elsődlegessé válik.

Üzenetek

A szülőknek szóló üzenetekben figyelembe kell venni, hogyne legyen személytelen az üzenet. Természetesen más színezetet kap egy olyan tájékoztatás, amely az osztály minden tagjára érvényes, mint ami csak egy- egy tanulóra, de a hangvétel nagyban befolyásolhatja a szülők iskolával szembeni attitűdjét, ezt fontos figyelembe vennünk.

A kapcsolattartás megújuló formái

A család és az iskola élménygazdag együttműködési formái és tartalma azért fontos, mert csak e két nevelési szintér összefogásával és hatékony együttes nevelőmunkájával tudják az általuk fontosnak tartott értékeket közvetíteni.

A szabadidős tevékenységek

Egyre inkább fontosnak bizonyul, hogy a tantervbe illesztett foglalkozásokba a családokat is bevonjuk. A szabadidős tevékenységek során a családok egymás közti mintaadási folyamatai felerősödnek, a hasonló problémával küzdők egymásra találnak és a társas támasz forrásai lehetnek, valamint az alapos, körültekintő előkészítéssel, szervezéssel és lebonyolítással az előítéletek csökkenthetők.

Az alternatív iskolák többségében a szülővel való kapcsolattartás érzelmi színezete és igazán nevelőtársként való bevonása az iskolai életbe alapvető fontosságú. Mindez megjelenhet valamilyen hagyomány teremtésében, vagy éppen hagyományörzésben, de akár a tanításon kívüli tevékenység vezetésébe is bekapcsolódhatnak- valamilyen kézművesség tanításával, szakkör indításával.

Együttes szülői értekezlet

Több iskolában megjelenik az együttes szülői értekezlet, ahol a szülők és a gyerekek együtt vannak jelen és dolgozzák fel az adott alkalom témáit. Ekkor a gyerekek felé az is közvetítődik, hogy ő is ugyanolyan részese és kontrollálója saját fejlődésének, tetteinek és teljesítményének, mint nevelői. Nem az ő kizárásával beszélnek olyan iskolai kérdésekről, melyeknek igazán a gyerekek az elsődleges résztvevői, hanem nekik is van véleményalkotási joguk.

Közös programok

A szülők és a pedagógusok kapcsolattartását képezhetik még a közös alkotások köré szerveződött események, programok is, pl. közös zenélés, alkotóház; illetve a közös szabadidő- eltöltések. Ez utóbbiak köré sorolhatók a kirándulások, kiállítások, de akár vetélkedők is. Több iskolában találkozhatunk a szülők „továbbképzésével”, a Szülők Akadémiájával, ismeretterjesztő előadásokkal.

Gyakran él félelem a pedagógusokban a személyes hangulatú találkozásokkal kapcsolatban, főképpen, ha szerepbizonytalanságban van.

Az iskolák a hagyományos, egyoldalú kapcsolattartásaik (beírások az üzenőbe, fogadóórák stb.) megújítására, kibővítésére ma még főképpen olyan formákat alkalmaznak, ami inkább „népnevelői” attitűdben fogalmazható meg, mint az egyszerű összetartozás élményében (Földes, 2000/a).

A szülő ma a szabad iskolaválasztás jegyében kiválaszthatja a gyermek személyiségéhez, adottságaihoz, a család aspirációihoz legmegfelelőbb iskolát, ahol ideális esetben azokat az értékeket hangsúlyozzák, melyek menték a szülő saját életét is szervezni szeretné. Ezeket az értékeket az iskola pedagógiai programjában jelölik meg és ha a szülők számára hozzáférhető az iskola hitvallása, akkor a szülő biztosabban tud választani (már ahol erre lehetőség van). A partnerközpontúság jegyében az iskola a szülővel közösen is megfogalmazhatja ezeket az értékeket. Ma még azonban ezt felülírják indulati elemek (Földes, 2000/b), miszerint „jól néznénk ki, ha a szülők és a gyerekek mondanák meg, mi történjék az iskolában”. Emögött

gyakran a pedagógusok belső bizonytalansága áll. A megfelelő önismeret és a saját értékrend ismerete pedig kulcsmomentumnak számít a személyiségfejlesztés pedagógiai folyamatában.

Gyermekvédelem

1997- ben fogadta el az Országgyűlés a New York- i ENSZ- egyezmény szellemében megalkotott gyermekvédelmi törvényt, amely a felnövekvő gyermekkel kapcsolatba kerülő minden intézményre gyermekvédelmi feladatot ró. Ez egy újfajta kötelezettség, melyre az iskoláknak fel kell készülnie, s melyekhez nem elegendő pusztán a törvényi előírások ismerete. Ehhez a gyermek valódi partnerévé kell válni, reálisan helyzetelemzést végezni (Földes, 2000/b).

Az iskolának, a pedagógusoknak szét kell választaniuk a gyermekkel kapcsolatos különböző problémákat. Meg kell állapítani és nem összerosni, hogy mi az, ami pedagógiai relevanciájú hiba, mennyi a problémából a szociális nehézség, mi az, ami esetleg a szülők tehetetlenségéből adódik.

Az 1997- es gyermekvédelmi törvény újfajta szemléletet kíván. A gyermek inkább alanya a gyermekvédelemnek, mint tárgya és akkor lehet csak beavatkozni a család életébe, ha a gyermek testi- erkölcsi fejlődése veszélyeztetett lesz. A gyermekvédelemben nemcsak állami, hanem a nonprofit szektor szervezetei, tagja is részt vesznek, új segítő szakemberekkel. A gyermeki jogok felértékelt szerepe pedig még inkább a jogállamiságot erősíti (1)

Általános gyermekvédelem

Az általános gyermekvédelem körébe beletartozik minden olyan veszély és probléma, ami a gyermeket érintheti, és amelynek megelőzésére, valamint megszüntetésére figyelni kell. Több kiemelkedő területet tudunk megkülönböztetni a gyermekvédelmi feladatokon belül (Hegedűs, 2002). Ilyen fontos terület pl. a gyermek születését megelőző védelem, ami a gyermek születése előttre tehető, a prenatális korszakba. A gyermekek lelki gondozásának ellátása is kiemelt szerepet játszik a gyermekvédelmi feladatok között. A biztonságos és szeretetteljes légkör mind az otthonában, mind a gyermek nevelésével és oktatásával foglalkozó intézményekben jelentős szerepet tölt be. A gyermekek fejlődéséhez ezen kívül szükséges a gyermekneveléshez, iskoláztatáshoz és megfelelő otthoni körülményekhez biztosítani az anyagi fedezetet. Ehhez a családpolitikai rendszer működőképessége biztosítja az alapot.

A speciális gyermekvédelem

A speciális gyermekvédelem azokkal a gyermekekkel foglalkozik, akik testi- lelki fejlődésükben korlátozottak. Feltétlenül szükséges tehát tisztázni, hogy milyen különbségek vannak a hátrányos helyzet és a veszélyeztetettség között.

A hátrányos helyzet olyan anyagi és kulturális életkörülményeket jelent, melyek az ebben felnövő gyermek gyengébb iskolai teljesítményét vagy a tanulással kapcsolatos motivációjuk hiányát eredményezhetik. Emögött a szociokulturális státusz (melybe beletartozik a szülők iskolázottsága, életkörülmények, művelődési szokások, egészségügyi szempontok) alacsony színvonala áll. Önmagában a hátrányos helyzet nem veszélyezteti a gyermek személyiségfejlődését, de a megelőzés nagyon fontos a hátrányok enyhítésében.

A veszélyeztetett helyzet már a testi, a lelki és az erkölcsi fejlődést is akadályozza. A gyermek elhanyagolása, bántalmazása, a deviáns, alacsony erkölcsi nivójú környezet veszélyezteti a gyermeket. Ez a veszélyeztetés az alacsony fokútól (enyhe fokú felszíni sérülések, a gyerek előtti szexuális exhibicionista viselkedés, bántó szava használata) az életveszélyes fokig (ételital megvonása, fertőzések a rossz higiéniai viszonyok miatt, vérfertőzés) terjedhet (Hegedűs, 2002)

1991- be iktatta törvénybe a Magyar Köztársaság az 1989- ben New Yorkban elfogadott Gyermek jogairól szóló egyezményt. Ennek legfőbb alapelve, hogy a gyermekeknek jogi védelemre van szükségük.

A gyermekek jogait többféleképpen csoportosíthatjuk. Lehet egyrészt olyan szempontból, hogy mennyire speciálisan a gyermekekre érvényes az adott jog. Kizárólagosan rájuk jellemző például az elemi oktatás és a szülővel történő érintkezés joga (Domszky, 1994).

De ugyanúgy beszélhetünk a gyermekekkel kapcsolatban is politikai, gazdasági, kulturális és szociális jogokról, mint a felnőtt korosztály esetében. A politikai jogok között megemlíthetjük a véleménynyilvánítás jogát, vagy a névhez és nemzetiséghez való jogot. A gazdasági jogok között szerepel a megfelelő életszínvonalhoz való jog (!), a kulturális jogok között pedig az iskolához való hozzáférés és a kulturális tevékenységekben való részvétel joga. Z elérhető legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátás és pl. fogyatékos gyermekek esetében a különleges bánásmódban való részesedés a szociálisjogok palettáján jelennek meg.

Az 1997- es törvény célja, hogy a fent megjelölt jogok és a gyermekek egyéb érdekei érvényesítésre kerüljenek, a szülői kötelességek teljesítődjenek, „(...) illetve gondoskodjanak a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzéséről és megszüntetéséről, a hiányzó szülői gondoskodás pótlásáról, valamint a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerült fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedéséről”(2).

A családi nevelést segítő és a gyermekvédelmi intézmények

Ennek teljesítéséhez szakemberek összefogására, team- munkára van szükség. Mind a prevenció, a megelőzés, mind a problémák kezelése jól képzett szakembereket igényel. Az információcsere ezek között a szakemberek között, az esetek közös megbeszélése alapvető fontosságú egy- egy probléma kezelésében. Nézzük meg, hogyan és milyen tagokból épül fel a gyermekvédelem jelzőrendszere.

Az egészségügyi szolgáltatást végző intézmények

Az egészségügyi szolgáltatást végző intézmények körébe tartozik a védőnői szolgálat és a gyermekorvosi, iskolaorvosi szolgálat is.

A védőnői szolgálat

A védőnők találkoznak legelőször a családdal, ezért prevenciós, ismeretnyújtó és attitűdformáló szerepük kiemelt jelentőségű. Több területen is megjelennek és 16 éves korukig gyakran végigkövetik egy- egy gyermek fejlődését. A hátrányok vagy veszélyeztetettség jelzői lehetnek. Az orvosok feladata között szerepel az egészséget veszélyeztető tényezők kiszűrése, a gyermekek egészségügyi gondozása. Fontos szerepük van az alapvető elsősegélynyújtási ismeretekről való tájékoztatásban, az alkohol-és kábítószerfogyasztás tüneteinek felismerésében.

A *körzeti védőnő* feladatai közé tartozik a növédelem, a várandós anyák gondozása, a gyermekágyas anyák gondozása, a 0-6 éves korú gyermekek gondozása, a tanköteles gyermekek gondozása, a családgondozás.

Az *iskola-iffúsági védőnő* feladatai: figyelemmel kísérni a tanulók testi szellemi fejlődését, elvégzni az alap-szűrővizsgálatokat, a krónikus beteg gyermek valamint a magatartási zavarokkal küzdő gyermek és családja részére személyre szabott tanácsot adni. Ezen kívül előadást tart egészséggel kapcsolatos témákban (családtervezés, fogamzásgátlás, káros szenvedélyek megelőzése), tanfolyamokat, vetélkedőket szervez és elvégzi a védőoltások szervezését, nyilvántartását.

A *családvédelmi védőnő* családvédelmi tanácsadást végez, válsághelyzet esetén segítséget ad annak feloldásában, elősegíti a fogamzásgátlókról szóló ismertető, kiadványok közzétételét, támogatja a magzati élet védelméről szóló tevékenységet, valamint szervezi az oktatási intézményeken kívül a családtervezéssel kapcsolatos ismertek terjesztését.

A személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatások

Az egészségügyi szolgáltatás mellett a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatások is kiemelten fontos szerepet látnak el a gyermekvédelmi feladatok ellátásában.

A családsegítő és a gyermekjóléti szolgálatok

A *családsegítő szolgálatok, gyermekjóléti szolgálatok* tartoznak ebbe a csoportba. Gyakran együtt jelenik meg a kettő, közös intézmény keretein belül. Mindkettő feladata, hogy a családok szociális és mentálhigiénés helyzetét figyelemmel kísérje, feltárja a krízisek okait és a megoldásba bevonódjon, támogatást nyújtson. Fontos feladata a családsegítő szolgálatoknak, hogy tájékoztassák a családokat az igénybe vehető családtámogatási és társadalombiztosítási ellátások formáiról, valamint az is, hogy életvezetési tanácsadást nyújtsanak a rászorulóknak. A szolgáltatás ingyenes, nem hatósági jellegű, igénybevétele nem kötelező. Az intézmény keretein belül elérhető pszichológiai, jogi és egyéb tanácsadás, együttműködnek a tartós munkanélküliekkel, szabadidős programok szervezése zajlik, valamint közreműködnek önszegítő csoportok szervezésében és működtetésében.

Családok átmeneti otthona

Az otthon állandó nyitva tartásban biztosítja a szülő számára a gyermekével együttes lakhatást és a szükség szerinti további ellátást. Segítséget nyújt a szülőnek a gyermekek teljes körű ellátásához, gondozásához, neveléséhez. Közreműködik a család otthontalanságának megszüntetésében, helyzetének rendezésében. Az ellátást legfeljebb hat hónapig lehet igénybe venni, amely indokolt esetben három hónappal meghosszabbítható.

Gyermekek átmeneti otthona

A gyermek, vagy a szülő kérelmére lehet bekerülni.

A nevelési tanácsadók

Az egészségügyi és a személyes gondoskodás mellett fontos szerepe van a *nevelési tanácsadók* feladatellátásának is a gyermekvédelemben. Fő tevékenységük a tanulási nehézségekkel, viselkedési problémákkal, beilleszkedési zavarokkal küzdő gyerekek gondjainak, problémáinak kezelése. Ebbe beletartozik a problémák okainak alapos feltárása, hiszen megalapozott munka csak ennek tudatában kezdhető meg. A nevelési tanácsadók igénybevétele a szülő beleegyezésével történhet. Ez alól csak akkor van kivétel ha a gyámhivatal előírja a szülőnek az együttműködést, a nevelési tanácsadót pedig felkéri a gyermek és a család vizsgálatára, tanácsadásra, terápiára.

A 3- 18 éves gyermekek és fiatalok mentálhigiénés ellátását segítő intézmény, melynek alapfeladata a beilleszkedési, teljesítménybeli és neurotikus tünetekben jelentkező zavarok ellátása és megszüntetése. Tevékenységi körei közé tartozik a pszichológiai , pedagógiai, gyógypedagógiai diagnosztika és terápia. A gyámhivatalnak felkérésére pszichológiai szakvélemény írása határozat meghozatala előtt, vagy a gyámhivatal által pszichés gondozásra küldött gyermekek kezelése. A nevelési tanácsadó feladata a differenciált iskolakezdés segítése iskolaérettségi vizsgálatok végzésével, valamint az iskola munka segítése: fejlesztő és korrekciós tevékenységgel (pl.:tanulási nehézségek, részképesség zavarok esetén). Családgondozási feladatokat is ellát a szülők nevelési gondjainak megoldásában nyújtott segítséggel.

Iskolapszichológus

Iskolapszichológus ma már több iskolában is dolgozik. A gyerekek és a pedagógusok mentális megtámogatói és gyakran kezdeményeznek konzultációt tanárok, szülők és a gyerekek között, ahol a problémákról közösen gondolkodhatnak és indulhatnak el a megoldás felé.

Ma még a nevelési tanácsadó pszichológusainak és az iskolapszichológusnak a felkeresését is számos előítélet övezi. Ezek enyhítéséhez és leküzdéséhez a pedagógus is nagy segítséget adhat.

A gyermek- és ifjúságvédelmi felelős

Az 1993- as számú közoktatási törvény 1996. évi LXII. Számú módosításának 1. számú melléklete az oktatási intézményekben félállású gyermek- és ifjúságvédelmi felelős alkalmazását írta elő. A felelős tájékoztatja a gyermekeket, hogy milyen problémákkal mikor kereshetik meg, majd a hozzáfordulók problémáinak kezelésében segít. Felméri a hátrányos és a veszélyeztetett helyzetű gyermekeket a pedagógusokkal együttműködésben. Tanulmányi teljesítményüket, viselkedésbeli változásait nyomon követ. Esetenként családlátogatáson ismeri meg jobban a szociokulturális és a környezeti hátteret, s ennek tudatában segítenie kell a hátrányok csökkentését, felszámolását. Pedagógiai jellemzést, környezettanulmányt készít. Az iskola egészségnevelési programjának kialakításában és végrehajtásának ellenőrzésében is részt kell vegyen, valamint prevenciós programok szervezésében is. Munkáját áthatja az etikus segítségnyújtás, a pedagógusok körültekintő tájékoztatásának megfelelő arányai, a gyermekek jogainak tiszteletben tartásával.

Számos dilemmával szembesülhet az ifjúságvédelmi felelős. Pl.: a tanárokat, az osztályfőnököt tájékoztassa- e és milyen szinten a tanuló problémájáról, ha az a probléma a tanulmányi teljesítményre is hatással van? Fontos átgondolnia azt is, hogy milyen legyen a titoktartást lehetővé tevő adminisztráció, mert az igazgató betekinthez a nyilvántartásba, de a titoktartás kötelezettsége az esetkezelésben munkaköri kötelesség.

A rendőrség

A gyermekkel szemben elkövetett bűncselekmények, illetve a gyermekek által véghezvitt bűnelkövetések kapcsán a rendőrség is belép a gyermekvédelmi feladatokat ellátó intézmények sorába. A gyermek akár az egyik, akár a másik oldalon áll, gyakran bizonytalan, tele szorongással a következményeket illetően. Az egyértelmű, világos feltételek elengedhetetlenek a gyermekkel való együttműködés során, mégpedig úgy, hogy azok számukra is átláthatóak legyenek.

A gyermekvédelmi intézkedések

A gyermekvédelmi intézkedések alapvetően azt a célt szolgálják, hogy a gyermek megtartható legyen a családban (Domszky, 1994) , a gyakorlatban azonban sokszor nem teljesül ez a cél. Ilyenkor a gyermek kiemelése a családból történhet ideiglenes és tartós elhelyezéssel. Az ideiglenes elhelyezés során a szülő valamilyen váratlan esemény következtében nem tud gondoskodni a gyermekéről átmenetileg. Ekkor nevelésre alkalmas hozzátartozójánál vagy ideiglenesen bentlakásos intézményben helyezhetik el.

A tartós kiemelésnek viszont három fokozata van, ami a szülői felügyeletet érinti. Az intézeti nevelésbe vételnél a szülő olyan élethelyzetbe kerül, hogy nem tud gondoskodni gyermekéről. Ekkor a szülői jogai sértetlenek maradnak. Az állami nevelésbe vétel a legszigorúbb forma, melyre akkor kerül sor, amikor a szülő életvitele vagy magatartása súlyosan veszélyezteti a gyermeket. A bíróság ekkor megszünteti a szülői felügyeleti jogot.

A családból kiemelt gyermekek először a család – és ifjúságvédő intézetbe (GYIVI) kerülnek. A GYIVI átmeneti otthon részlegében maximum 60 napig tartózkodhatnak, és ez idő alatt kell a legmegfelelőbb elhelyezési formát megtalálni. Ezekben az átmeneti otthonokban biztosítani kell a gyermekek ellátása, a mentális támogatás, az iskolai lemaradás csökkentése és a családi kapcsolattartás segítése.

A gyermekvédelmi rendszer ellátásai és szolgáltatásai

Érdemes szemügyre venni, hogy a speciális gyermekvédelmi rendszerhez milyen ellátások és szolgáltatások kapcsolódnak.

A következő táblázatban a családot segítő ellátásokat és szolgáltatásokat foglalta össze Hegedűs Judit (2002).

ELLÁTÁSOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK	A TÖRVÉNY ERRE VONATKOZÓ PASSZUSA
PÉNZBELI ELLÁTÁSOK	
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás = kiegészítő családi pótlék	A rendszeres gyermekvédelmi támogatás célja, hogy elősegítse a gyermek családi környezetben történő nevelését és megelőzze a gyermek kiemelését a családból. A települési önkormányzat képviselő-testülete a gyermeket rendszeres támogatásba részesíti, ha a gyermeket gondozó családban az egy főre jutó havi jövedelem összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét, és a családban történő nevelkedés nem áll a gyermek érdekével ellentétben. (19.§)
Rendkívüli gyermekvédelmi ellátás	A települési önkormányzat képviselő-testülete a gyermeket a rendeletében meghatározott mértékű rendkívüli gyermekvédelmi támogatásban részesíti, ha a gyermeket gondozó család időszakosan létfenntartási gondokkal küzd, vagy létfenntartást veszélyeztető rendkívüli élethelyzetbe került. (21.§)
Gyermektartásdíj megelőlegezése	A gyámhivatal a bíróság által jogerősen meghatározott gyermektartásdíjat megelőlegezi, ha a tartásdíj behajtása átmenetileg lehetetlen és a gyermeket gondozó személy nem képes a gyermek részére a szükséges tartást nyújtani, feltéve, hogy a gyermeket gondozó családban az egy főre jutó jövedelem összege nem éri el az öregségi nyugdíj legkisebb összegének háromszorosát. (22.§.)
Otthonteremtési ellátás	Az otthonteremtési támogatás célja, hogy az átmeneti vagy a tartós nevelésből kikerült fiatal felnőtt lakáshoz jutását, tartós lakhatása megoldását elősegítse. (25.§)
Természetben nyújtott ellátás	Természetbeni ellátás különösen az általános iskolás gyermekek tankönyv- és tanszerellátásának támogatása, a gyermekintézmények étkezési térítésének

	díjkedvezménye, tandíj, egészségügyi szolgáltatásért fizetendő térítési díj, illetve egyéb ellátás kifizetésének átvállalása. (28.§.)
GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLTATÁS	
Gyermekjóléti szolgáltatás	A gyermekjóléti szolgáltatás fogalmáról a Gyermekjóléti Szolgálat feladatairól szóló részben foglalkozok
Gyermekek napközis ellátása	A gyermekek napközbeni ellátásaként a családban élő gyermekek életkorának megfelelő nappali felügyeletét, gondozását, nevelését, foglalkoztatását és étkeztetését kell megszervezni azon gyermekek számára, akiknek szülei, nevelői, gondozói munkavégzésük, betegségük vagy egyéb ok miatt napközbeni ellátásukról nem tudnak gondoskodni. (41.§.)
Átmeneti gondozás	A gyermekek átmeneti gondozását - a szülői felügyeletet gyakorló szülő vagy más törvényes képviselő (a továbbiakban együtt: szülő) kérelmére vagy bejegyzésével - ideiglenes jelleggel, teljes körű ellátással kell biztosítani, ha a szülő egészségügyi körülménye, életvezetési problémája, indokolt távolléte vagy más akadályoztatása miatt a gyermek nevelését a családban nem tudja megoldani. (45.§.)
GYERMEKVÉDELMI ELLÁTÁSOK	
Otthont nyújtó ellátás	Otthont nyújtó ellátás keretében biztosítani kell az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek számára a teljes körű ellátást. (53.§.)
Területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás	A megyei és a fővárosi önkormányzat a gyermekvédelmi szakszolgáltatást gyermekvédő intézet vagy más, szakszolgáltatást nyújtó intézmény működtetésével biztosítja. (66.§.)
GYERMEKVÉDELMI GONDOSKODÁS	
Védelembe vétel	Ha a szülő a gyermek veszélyeztetettségét az alapellátások önkéntes igénybevételével megszüntetni nem tudja vagy nem akarja, de alaposan feltételezhető, hogy segítséggel a gyermek fejlődése a családi környezetben mégis biztosítható, a települési önkormányzat jegyzője a gyermeket védelembe veszi. (68.§)
Családba fogadás	A szülői felügyeletet gyakorló szülő kérelmére a gyámhivatal hozzájárulhat ahhoz, hogy a szülő egészségi állapota, indokolt távolléte vagy más családi ok miatt a gyermeket a szükséges ideig más, általa

	megnevezett család átmenetileg befogadja, gondozza és nevelje, feltéve, hogy a családbafogadás a gyermek érdekében áll. (70.§.)
Ideiglenes elhelyezés	Ha a gyermek felügyelet nélkül marad, vagy testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését családi környezete súlyosan veszélyezteti és emiatt a gyermek azonnali elhelyezése szükséges, a települési önkormányzat jegyzője, a gyámhivatal, valamint a bíróság, a rendőrség, az ügyészség, a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoksága a szakellátás keretében a gyermeket ideiglenesen a nevelésére alkalmas, azt vállaló különülő szülőnél, más hozzátartozónál, illetve személynél, vagy ha erre nincs lehetőség, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben helyezi el. (72.§.)
Átmeneti nevelésbe vétel	A gyámhivatal a gyermeket átmeneti nevelésbe veszi, ha a gyermek fejlődését a családi környezete veszélyezteti, és veszélyeztetettségét az alapellátás keretében biztosított szolgáltatásokkal, valamint a védelembe vétellel nem lehetett megszüntetni, illetve attól eredmény nem várható, továbbá, ha a gyermek megfelelő gondozása a családján belül nem biztosítható. Az átmeneti nevelésbe vétellel egyidejűleg a gyámhivatal a gyermeket nevelőszülőnél vagy - ha ez nem lehetséges - gyermekotthonban, illetve más bentlakásos intézményben helyezi el és gyámot (hivatásos gyámot) rendel. (77.§.)
Tartós nevelésbe vétel	örökbefogadás
Utógondozás	Az átmeneti és a tartós nevelés megszüntetése vagy megszűnése után a gyámhivatal legalább egy év időtartamra elrendeli az utógondozást, melynek keretében elősegíti a gyermek, a fiatal felnőtt családi környezetébe való visszailleszkedését, illetve önálló életének megkezdését. (92.§.)

Kiegészítő tananyag 2. A gyermekvédelmi támogatások

A szülő jogai, kötelességei

A szülőnek alapvető kötelessége, hogy gyermekét egy életpályán elindítsa. Ehhez a feladatához joga van igénybe venni a gyermeke adottságának, képességének, érdeklődésének legjobban megfelelő, gyermeke testi, szellemi fejlődését leginkább biztosító óvodai nevelést, illetve iskolai nevelést, oktatást.

Nézzük, milyen jogai és kötelességei vannak a szülőknek, a közoktatási törvény megfelelő paragrafusai alapján (1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról).

13. § (1) A szülőt megilleti a nevelési, illetőleg nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga. A nevelési, nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga alapján gyermeke adottságainak, képességeinek, érdeklődésének, saját vallási, illetve világnézeti meggyőződésének, nemzeti vagy etnikai hovatartozásának megfelelően választhat óvodát, iskolát, kollégiumot.

(2) A szülők joga, hogy gyermekük számára nem állami, illetve nem önkormányzati nevelési-oktatási intézményt válasszanak, továbbá – az, hogy e törvényben foglaltak szerint – nem állami, illetve nem helyi önkormányzati óvodát, iskolát alapítsanak, vagy annak alapításában részt vegyenek.

(3) A szülő joga igényelni, hogy az óvoda a nevelési programjában és tevékenységében, az iskola és kollégium pedagógiai programjában és tevékenységében a tájékoztatást és az ismereteket tárgyilagosan és többoldalú módon közvetítse, továbbá, hogy az állami, illetve önkormányzati nevelési-oktatási intézményben a hit- és vallásoktatást lehetővé tegyék.

(4) A szülő (1)–(3) bekezdésben meghatározott jogai nem korlátozhatják gyermeke gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jogát, melynek gyakorlását – a gyermek érettségének megfelelően – a szülő irányíthatja. Attól az évtől kezdve, amelyben a gyermek tizennegyedik életévét eléri – ha nem cselekvőképtelen –, a szülő az iskolaválasztás jogát gyermekével közösen gyakorolhatja.

(5) A szülő joga, hogy gyermeke lakóhelyén, ennek hiányában tartózkodási helyén a polgármester segítségét kérje ahhoz, hogy gyermeke különbözeti vizsga vagy évfolyamismétlés nélkül folytathassa tanulmányait, ha a településen nem működik olyan iskola, amelyik a tankötelezettség végéig biztosítja az iskolai nevelést és oktatást.

A testi, érzékszervi, értelmi, beszéd- vagy más fogyatékos gyermek lakóhelyén, ennek hiányában tartózkodási helyén a polgármester segítségét kérheti ahhoz, hogy gyermeke óvodai neveléséhez, iskolai neveléséhez-oktatásához szükséges feltételeket a településen megteremtse.

14. § (1) A szülő joga különösen, hogy

a) megismerje a nevelési-oktatási intézmény nevelési, illetve pedagógiai programját, házirendjét, tájékoztatást kapjon az abban foglaltakról,

b) gyermeke fejlődéséről, magaviseletéről, tanulmányi előmeneteléről rendszeresen részletes és érdemi tájékoztatást, neveléséhez tanácsokat, segítséget kapjon,

c) írásbeli javaslatát a nevelési-oktatási intézmény vezetője, a nevelőtestület, az óvodaszék, iskolaszék, kollégiumi szék, a pedagógus megvizsgálja, és arra a megkereséstől számított harminc napon belül az óvodaszéktől, iskolaszéktől, kollégiumi széktől legkésőbb a harmincadik napot követő első ülésen érdemi választ kapjon,

d) a nevelési-oktatási intézmény által meghatározott feltételek mellett kérje, hogy gyermeke a nem kötelező foglalkozásokat igénybe vehesse, illetve ilyen foglalkozás megszervezését kezdeményezze,

- e) a nevelési-oktatási intézmény vezetője vagy a pedagógus hozzájárulásával részt vegyen a foglalkozásokon,
- f) kezdeményezze az óvodaszék, iskolaszék, kollégiumi szék létrehozását, és részt vegyen a szülői képviselők megválasztásában, mint választó és mint megválasztható személy,
- g) kezdeményezze szülői szervezet (közösség) létrehozását, és közreműködjön annak tevékenységében,
- h) személyesen vagy képviselői útján – jogszabályban meghatározottak szerint – részt vegyen az érdekeit érintő döntések meghozatalában, a nevelési-oktatási intézmény irányításában.

(2) A szülő kötelessége különösen, hogy

- a) biztosítsa gyermeke óvodai nevelés keretében folyó iskolai életmódra felkészítő foglalkozáson való részvételét, tankötelezettségének vagy képzési kötelezettségének teljesítését,
- b) tegye meg a szükséges intézkedéseket gyermeke jogainak érvényesítése érdekében,
- c) tegyen minden tőle elvárhatót gyermeke fejlődéséért,
- d) rendszeres kapcsolatot tartson a gyermekével foglalkozó pedagógusokkal,
- e) elősegítse gyermekének a közösségbe történő beilleszkedését, az iskola, a kollégium rendjének, a közösségi élet magatartási szabályainak elsajátítását.

Kicsit egyszerűsítve, és átláthatóbbá téve a törvény által megfogalmazottakat álljon itt néhány kiemelés anélkül, hogy a jogok és kötelezettségek fontosságának tekintetében sorrendet állapítanának meg:

A szülői jogok gyakorlása lehetővé teszi számára az óvoda, az iskola, a kollégium pedagógiai programjának, házirendjének, szervezési és működési szabályzatának megismerését. Ezen alapvetően fontos iskolai dokumentumok elfogadásában, módosításában a gyermeket érintő kérdésekben a szülő élhet véleményezési, illetve bizonyos, törvény által meghatározott esetekben egyetértési jogával is (5).

A szülői jogok alapján a szülő kérheti gyermeke számára:

1. a többoldalú és tárgyilagos ismeretközvetítést,
2. a hit és vallásoktatás megszervezését az állami, önkormányzati iskolában,
3. nemzeti etnikai hovatartozása alapján kisebbségi kiegészítő oktatást, illetve kisebbségi osztály, csoport indítását az iskolában.

A szülő joga, hogy:

1. gyermeke fejlődéséről, magatartásáról tanulmányi előrehaladásáról rendszeres és érdemi tájékoztatást, a neveléséhez segítséget, tanácsokat kapjon az iskolától. Bizonyos feltételek mellett részt vegyen a tanítási órákon, tanórán kívüli foglalkozásokon.
2. kezdeményezheti az iskolánál a szülői szervezetek létrehozását, annak munkájában részt vehet, a vezetőségbe választó és választható lehet.
3. személyesen vagy képviselői útján részt vegyen az intézmény működtetésében a gyermeket érintő döntések előkészítésében, illetve meghozatalában, így válhat részesévé az intézmény irányításának.

A szülő kötelezettségei, hogy:

1. a gyermeke óvodába, iskolába járását biztosítsa,
2. minden tőle elvárhatót tegyen meg gyermeke fejlődése érdekében,
3. rendszeres kapcsolatot tartson a nevelő-oktató intézménnyel,
4. minden tevékenységével segítse gyermeke közösségi beilleszkedését.

Eljárási szabályok

83. § (1) A nevelési-oktatási intézmény a gyermekkel, a tanulóval kapcsolatos döntéseit — jogszabályban meghatározott esetben és formában — írásban közli a tanulóval, illetve a szülővel.

(2) A tanuló, a szülő, az óvoda, az iskola, a kollégium döntése vagy intézkedése, illetve intézkedésének elmulasztása (a továbbiakban együtt: döntés) ellen — a közléstől, ennek hiányában a tudomására jutásától számított tizenöt napon belül — a gyermek, tanuló érdekében eljárást indíthat, kivéve a magatartás, a szorgalom, valamint a tanulmányok értékelését és minősítését. Eljárás indítható a magatartás, szorgalom és a tanulmányok minősítése ellen is, ha a minősítés nem az iskola által alkalmazott helyi tantervben meghatározottak alapján történt, illetve a minősítéssel összefüggő eljárás jogszabályba vagy a tanulói jogviszonyra vonatkozó rendelkezésekbe ütközik.

(3) Az eljárást megindító kérelem, ha

a) egyéni érdeksérelemre hivatkozással nyújtják be, felülbírálati kérelem;

b) jogszabálysértésre hivatkozással nyújtják be, törvényességi kérelem.

(4) A fenntartó képviselője jár el, és hoz másodfokú döntést

a) a törvényességi kérelem; továbbá

b) az óvodai felvételekkel és az óvodából való kizárással, a tanulói jogviszony, valamint a kollégiumi tagsági viszony létesítésével, megszüntetésével, a tanulói fegyelmi ügyekkel kapcsolatban benyújtott felülbírálati kérelem tekintetében.

(5) A felülbírálati kérelmet — a (4) bekezdésben felsorolt felülbírálati kérelmek kivételével — az iskolaszék, illetve, ha ilyen nem működik, a nevelőtestület tagjaiból álló, legalább három tagú bizottság vizsgálja meg. A vizsgálat eredményeképpen az iskolaszék, illetve a bizottság

a) a felülbírálati kérelmet elutasítja;

b) a döntés elmulasztóját döntéshozatalra utasítja;

c) a hozott döntést megsemmisíti, és a döntéshozót új döntés meghozatalára utasítja.

(6) A felülbírálati kérelem és a törvényességi kérelem benyújtásával kapcsolatos határidő számítására, a mulasztásra, a kérelem elbírálásával kapcsolatos eljárásra az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló törvénynek a rendelkezéseit kell alkalmazni.

(7) A tanuló, a szülő a fenntartónak a törvényességi kérelem, továbbá — a 76. § (2) bekezdésének *a)* — *b)* pontjában és a 76. § (5) bekezdésének *a)* — *b)* pontjában meghatározott fegyelmi ügyek kivételével — a felülbírálati kérelem tárgyában hozott döntésének bírósági felülvizsgálatát kérheti, a közléstől számított harminc napon belül, jogszabálysértésre és tanulói jogviszonyra vonatkozó rendelkezésekbe ütközésre hivatkozással.

(8) A nevelési-oktatási intézmény döntése jogerős, ha a (2) bekezdésben meghatározott határidőn belül nem nyújtottak be eljárást megindító kérelmet, vagy az eljárást megindító kérelem benyújtásáról lemondtak. A másodfokú döntés a közléssel válik jogerőssé. A közlésre az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló törvény rendelkezéseit kell alkalmazni. A jogerős döntés végrehajtható, kivéve, ha bírósági felülvizsgálatát kérték. A másodfokú döntés azonnali végrehajtását rendelheti el a döntéshozó, ha azt a nevelési-oktatási intézménybe járó többi tanuló nyomós érdeke indokolja.

(9) A közoktatásban intézkedésre jogosult személy vagy szervezet a diákönkormányzat, a nevelőtestület, az iskolaszék, szülői szervezet (közösség) javaslatára, harminc napon belül, a helyi önkormányzat képviselő-testülete (közgyűlése) legkésőbb a harmincadik napot követő első ülésen érdemi választ köteles adni.

84. § (5) A független vizsgabizottság, az alapképzési vizsga, az érettségi vizsga és a szakmai vizsga vizsgabizottságának döntése, intézkedése vagy intézkedésének elmulasztása (a továbbiakban együtt: döntés) ellen a szülő, illetve a tanuló az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont – a döntést követő három munkanapon belül – jogszabálysértésre hivatkozással törvényességi kérelmet nyújthat be. A törvényességi kérelmet az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont három munkanapon belül bírálja el. Eljárására e törvény 83. §-ának (6)–(8) bekezdését, 84. §-ának (4) bekezdését, 104. §-ának (3) bekezdését azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a törvényességi kérelem benyújtására meghatározott határidő elmulasztása jogvesztő, igazolásnak helye nincs.

Kiegészítő tananyag 3. A gyermekek, tanulók jogait, kötelességei

Panaszok, sérelmek, az oktatási jogok biztosának döntései.

A szülői jogok körében is megkülönböztethetjük az alkotmányos, és az oktatással közvetlenül összefüggő jogokat. Az oktatási jogok biztosához és referenseihez érkező szülői panaszok döntő többsége az oktatással összefüggő jogokat érinti. A szülők ugyanis az oktatás sajátos szereplői abban a tekintetben, hogy oktatási jogaik gyermekük révén illetik meg őket, és azokat gyermekük érdekében kell gyakorolniuk. Számos szülői jog nem pusztán a jogosultság szintjén jelentkezik, de egyben kötelezettséget is teremt számukra, hiszen a szülőnek nemcsak joga, de kötelessége is, hogy gyermeke megfelelő oktatásáról gondoskodjék (6).

Néhány területen gyakrabban érkeznek panaszok az oktatási jogok biztosához. Érdemes megnézni, milyen területeket ér a legtöbbször megkérdőjelezés, hol gondolják valósan, vagy vélik úgy a szülők, hogy sérelem érte őket és fontos az is, hogy vajon a problémamegoldás milyen utakat nyitott meg, hogyan rendezték az adott ügyet.

Feljebb már olvasható volt a jogok között a szabad iskola- és tanárválasztás joga. Az Alkotmány 67. § (2) bekezdése, valamint a közoktatási törvény a szülői jogok között kiemeli, hogy a szülőket megilleti a gyermeküknek adandó nevelés, illetőleg a nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga. Az iskolaválasztás szabadságából ugyanakkor nem következik a tanárválasztás szabadsága. A közoktatási törvény ugyan deklarálja a tantárgyat tanító pedagógus megválasztásának jogát is, de a törvény megfogalmazása szerint ezzel csak akkor lehet élni, "ha erre lehetőség van" (6). Ez a rendelkezés azonban szinte semmilyen garanciát nem biztosít e jog valódi érvényesítésére, hiszen maga "lehetőség" kifejezés nehezen értelmezhető és így kibújasra is okot ad. Ha meggondoljuk, hogy ennek igazából a feltételei sem biztosítottak, akkor láthatjuk, hogy nehéz érvényesíteni ezt a jogot, persze nem az iskola hibájából adódóan. A gyakorlati megvalósulás hiányosságai okozhatják, hogy a hivatalhoz ritkán érkezik a szabad tanárválasztásról szóló beadvány. Viszont annál gyakoribb, hogy általános iskolás gyerekek szülei meg szeretnék választani, hogy melyik tanítónő foglalkozzon gyermekükkel, tanítsa őket.

Az egyik esetben a panaszosok az iskola egyik tanítónőjével kapcsolatban jelezték aggodalmaikat, aki a tervek szerint a következő évtől gyermekeik osztályfőnöke lesz. A szülők - bár személyesen nem tapasztalták - féltették gyermekeiket a tanítónő nevelési módszereitől, mert úgy tudták, hogy az iskolából több gyermek is emiatt távozott. (VI/267/2000.)

Egy másik esetben fordított helyzet állt elő. Az elsős osztályt két tanítónő tanította, ám az egyik gyermeket szült, a másikat pedig leépítés miatt az igazgató el akarta bocsátani. A szülők azt sérelmezték, hogy egyszerre mindkét

tanítójukat elveszítik a gyermekek. A tanítónő elbocsátása szerintük szakmailag nem lett volna indokolt, míg kevésbé népszerű, illetve nyugdíjas pedagógusok tovább oktathattak az iskolában. (VI/338/2000.)

Az esetek törvényi háttere és a megoldás ebben az esetben nem a szülőknek kedvezett. Az oktatási intézményekben az osztályokat tanító pedagógusok kijelölése az intézményvezető hatáskörébe tartozik, a szülőknek ezzel kapcsolatban nincs véleményezési joguk. Erre való tekintettel az ilyen tárgyú panaszokat a hivatalnak oktatási jogsérelem hiányában el kellett utasítania.

A tájékoztatáshoz való jog

A közoktatási törvény 14. § (1) bekezdés b) pontja kimondja: a szülőnek joga van ahhoz, hogy gyermeke fejlődéséről, magaviseletéről, tanulmányi előmeneteléről rendszeres, részletes és érdemi tájékoztatást kapjon. Ez a jog a szülői jogok között különleges szerepet játszik, valamennyi további joguk gyakorlásának biztosítója. A szülők ugyanis kizárólag akkor tudnak megfelelően élni jogaikkal, ha elegendő információval rendelkeznek az iskola életéről, az azt szabályozó dokumentumokról (6)

Egy beadványban azt sérelmezték, hogy a tanulók a szülők értesítése nélkül vettek részt orvosi vizsgálaton, és kapták meg a kötelező védőoltást. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 58. § (3) bekezdésének rendelkezése szerint a védőoltás módjáról, céljáról, helyéről és idejéről a védőoltásra kötelezett személyt, illetve törvényes képviselőjét értesíteni kell. A szülő beleegyezésére nincs ugyan szükség, hiszen a szóban forgó védőoltások kötelező jellegűek, a szülő értesítése azonban az iskola kötelezettsége, melyet a 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet 3. § (1) bekezdése ír elő. Azt, hogy ezen kötelezettségének milyen formában tesz eleget, az iskola belső szabályzata határozhatja meg. (VI/528/2000.)

Fontos problémát jelent, hogy nincs kellően rendezve, hogy milyen jogok illetik meg a válás miatt szülői felügyelettel nem rendelkező szülőt. Erről így ír az oktatási jogok referense:

„A szülők tájékoztatáshoz való jogára vonatkozó rendelkezések értelmezése gyakran okozott nehézséget az elvált szülők esetében. (VI/8/2000., VI/285/2000.) A közoktatási törvény ugyanis nem rendezi, hogy milyen jogok illetik meg a szülői felügyeleti joggal nem rendelkező szülőt. Többször találkoztunk olyan értelmezéssel, miszerint a közoktatási törvényben szabályozott szülői jogokat csak a szülői felügyelettel rendelkező szülő gyakorolhatja. A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény ugyanakkor kimondja, hogy a különélő szülők a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben a gyermek elhelyezését követően - közös szülői felügyelet hiányában is - együttesen gyakorolják jogaikat, kivéve, ha a különélő szülő felügyeleti jogát a bíróság korlátozta, szüneteltette vagy megszüntette. E lényeges kérdések közé tartozik a kiskorú gyermek iskolájának, valamint életpályájának megválasztása. Mivel a két jogi rendelkezés egybevetése alapján sem alakult ki olyan egységes jogértelmezés, amely az iskolák és a szülők számára is megnyugtatóan rendezné a problémát, szükségesnek tartjuk, hogy a szülők jogait érintő átfogó vizsgálatunk során e kérdést is mélyrehatóbban tanulmányozzuk.” (6)

Az értékeléssel összefüggő jogok

A tanulók munkájának értékelésekor, minősítésekor a pedagógust széles körű szabadság illeti meg. Ennek az autonómiának számos tanulói és szülői jog is korlátokat szab. A szülői jogokat ugyanis súlyosan sérti, ha az érdemjegyek és a félévi, illetve év végi osztályzatok kiszámításának módjáról, az értékelés elveiről nincs elegendő információjuk. A szülők értékeléssel összefüggő tájékoztatása az előbbi, tájékoztatáshoz való jog részét képezi.

„A közoktatási törvény az érdemjegyekről szóló döntés elleni jogorvoslat kérdését is szabályozza. A tanuló vagy a szülő az iskola döntése vagy intézkedése, illetve intézkedésének elmulasztása ellen - a közléstől, ennek hiányában a tudomására jutásától számított tizenöt napon belül - a tanuló érdekében eljárást indíthat. A magatartás, szorgalom és a tanulmányok minősítése ellen ezt csak akkor teheti meg, ha a minősítés nem az iskola által alkalmazott helyi tantervben meghatározottak alapján történt, illetve a minősítéssel összefüggő eljárás jogszabályba vagy a tanulói jogviszonyra vonatkozó rendelkezésekbe ütközik.” (6)

Kiegészítő tananyag 1. Az anya – gyermek kapcsolat

A kapcsolat adaptív ereje

A születés a legnagyobb változás az életünkben. A csecsemő viselkedése nem idomul a környezetéhez, egész teste részt vesz egy-egy megnyilvánulásban- ez a globális reakció fokozatosan tagolódik.

Korán beleszövődik a gyermek viselkedésébe, reakcióiba és a hozzájuk kapcsolódó változó feltételegyüttesbe a személyesség, a kapcsolat az anyával. Décarie a személyes színezet egyik megbízható jelének találta a differenciált mosolyt 3, 5 hónapos korban (Mérei, 1984) A "várni tudás" 4,5 hónapos korban alakul ki, az anya csitító hangjára is abbahagyja a sírást, úgy, hogy még nem is látta.

A személy eltűnése előbb vált ki érzelmi reakciót (3 hó), mint a játéktárgy elvesztése (6 hó). Ebben az időeltolódásban nagy szerepe van a mozgásfejlődés ütemének. A személyekhez fűződő érzelmi feszültséget a csecsemő a cselekvés közvetítésével viszi át a tárgyakra.

Az embercsecsemő nem születik olyan reflexekkel, amelyek veszélyhelyzetben megmentenék. **Bowlby** szerint a csecsemő és a gondozója közötti kapcsolat adaptív, evolúciós termék, mellyel a túlélés, az egészséges fejlődés biztosítható.

Az anyához fűződő viszonyt egyrészt a lét biztosítása és a ráutaltság is meghatározza. Az anyához való kapcsolat igénye, mint biztonsági szükséglet jelentkezik. A kisgyermeknek sokáig az anya a legfőbb emberi kapcsolata, s így ez a kapcsolat feltétele és első mintája az olyan kötődéseknek, amelyeket felcserélhetetlennek tudunk megélni. E kapcsolatnak megvannak a maga öröklött viselkedési mintái. Ilyen örökletes viselkedési minta a megkapaszkodás ösztöne, amelynek cselekvésben való megjelenése a tenyérreflex/fogóreflex. A tenyerét megérintve a 4-5. hónapig az újszülött ujjaival átfogja a megérintő tárgyat. Ezt a reflexet **Hermann** Imre vizsgálta. A **Moro** által leírt átkarolási reflex 1- 3 hónapig váltható ki.

Az embereknél ma már ezeknek a reflexeknek nincs létfenntartó szerepük. Még mindig működnek, éppen abban az időszakban, amelyben egykor élettani jelentősége volt. Így őrizhette meg az ember az anya- gyermek helyzet szükségleti feszültségét is, amelyet, mint biztonsági igényt, az anyához való kötődést éljük meg.

A csecsemőkor szociális fejlődésének legfontosabb eredménye, hogy a kisgyerekek 7- 9 hónapos koruktól sajátos érzelmi kötődést mutatnak az őket gondozó felnőttek felé. Ez a ragaszkodás, mely a későbbi morális és társas fejlődés meghatározója is. Két, egymásra épülő fázist lehet megkülönböztetni a korai társas fejlődésben. Az első a korai kötődés szakasza, mely a későbbi ragaszkodást alapozza meg.

Gyerek anya nélkül, a szeretetkapcsolat hiánya, a hospitalizmus

A második világháború után számos nevelőotthon létesült, de sokban a kiváló higiéniai ellátás, korszerű felszerelés ellenére a gyerekek nem fejlődtek kielégítően. Főképpen beszédképességükben és értelmi teljesítményükben maradtak el. A leglényegesebb különbségek pedig az érzelmi élet terén mutatkoztak. R. **Spitz** az első életévet kísérte végig 4 csoportban: nevelőotthoni csecsemők, börtönbüntetésüket töltő leányanyák gyermekei, nagyvárosi és falusi környezetben élők. Általában egyenletes fejlődést figyeltek meg, kivéve a nevelőotthoni gyermekeknél. Az első életév végén ijesztően hanyatlottak a fejlődési mutatóik.

Spitz azt a következtetést vonta le, hogy az első életévben az anyjuk által gondozott gyerekek egyenletesen fejlődtek még akkor is, ha az anya egyébként feszült vagy kedvezőtlen helyzetben van. Az anya nélkül felnőtt gyerekek viszont fejlődésükben elakadnak, súlyosan visszaesnek. Ezt hospitalizmusnak nevezte el a gyerekek kórházi tartózkodásuk alatt is elsívárosodhatnak, beszűkülhetnek érdeklődésükben, kapcsolataikban. Ez egy eredendő kórházi ártalom, ami az intézeti feltételek közt nevelkedett gyerekeknél fokozott mértékű, s amelyet ma már nemcsak a kórházi elszakításra, hanem bármilyen elszakításból fakadó ártalomra használunk.

R.Spitz és K. Wolf másfél éven át követett nyomon 34 gyereket, aki élete első 6 hónapjában kifogástalan anyai gondozásban részesült, majd hosszabb időre el kellett válnia az anyjától.

Az elszakadás után a gyerekek testi- lelki állapota romlott.

1. hónap múlva: nyugósek, nyafogósak
2. hónap múlva: elkezdtek fogyni, fejlődésük megrekedt
3. hónap múlva: elutasították a kontaktust, arcuk kifejezéstelen lett, mimikájuk szegényes.
4. Közönyösek lettek, letargikus állapotba süllyedtek, ha nem szűnt meg az anyátlanság. Ha megszűnt, a tünetek gyorsan eltűntek. Fél évig tartó hiány maradandó nyomot hagyott.

Ha életének első szakaszában a kisgyermek nem részesül anyai gondozásban, ha keveset foglalkoznak vele, ha nincs állandó kapcsolata egy felnőttel, akinek sok más megerősítő jelzést kapja és várja, akkor a külvilág érdektelenné válik számára, fejlődésének nincs meg a legfőbb érzelmi mozgatója. Az értelmi képességekben megtapasztalható lemaradás serdülőkorban is kimutatható, ezt Goldfarb vizsgálta (Mérei, 1984).

Mindez tehát azt bizonyítja, hogy a fizikai szükségletek kielégítése önmagában még az élet első szakaszaiban sem elegendő az egészséges fejlődéshez.

A majomkísérletek

Nézzük meg, milyen állatkísérletek és megfigyelések történtek, melyek az anya szerepét hangsúlyozták és bizonyították.

Kísérleteket végeztek rhesuszajmokon az izoláció és a részleges elszigetelési helyzet hatásait vizsgálták. **Harlow** dolgozta ki a legnevezetesebb helyzetet: a műanya szituációt. Kétféle műanyát szerkesztett: az egyiket szőrös anyagból, a másikat fémrácsból. A szőryanán 15 órát, a fémanyán 2 órát tartózkodtak attól függetlenül, hogy melyik anyától kaptak enni a majmok. Tehát lényeges mozzanat a testközelség, a testi kapcsolat, lényegesebb, mint az, hogy kitől kapja a táplálékot. Az anyához való viszony a táplálkozás mellett a biztonság igényét is jelenti, azt, hogy támaszpont lehessen „veszélyes”, vagy mindenesetre új, felfedező „vállalkozásokban”.

Megfigyelték, hogy hogyan viselkednek a majmok a különböző „anyak” jelenlétében és távollétében, ha valamilyen új helyzetbe kerülnek, milyen a cselekvő, kereső és játékos viselkedésük. A szőryanya jelenlétében alacsonyabb manipulációs tevékenység figyelhető meg, de ha nincs jelen, akkor dermedten vinnyognak. A fémanyának még a jelenlétében is csak rémült rohangálás, dermedtség tapasztalható.

A személyesség is fontos motívuma az anya – gyermek kapcsolatnak (hempergőkísérletek). Nem az állandó jelenlét tehát a fontos, hanem hogy állandó, élő, igazi legyen az anya.

A műanyán nevelt majmokon megfigyelték, hogy kevésbé érzékenyek társas ingerekre, mimikájuk szegényesebb, az együttes játékot kevésbé kezdeményezik, nem megfelelő a játékszínvonaluk, nem képesek nemi életre és rosszul bánnak gyermekeikkel, durvák,

közönyösek. Mindez azért következhet be, mert az anya szerepe lenne, hogy bevezesse a gyermeket a mindennapi élet szokásrendszerébe.

A fejlődésben rendellenességek észlelhetők, mintha a gyermeknek az anyával való együttélése minden későbbi kapcsolat mintája és irányítója lenne.

A személyes környezet ereje

A harmonikus fejlesztés alapja a kiegyensúlyozott gyermek- anya kapcsolat. Nem feltétlenül vér szerinti kapcsolat a lényeges, hanem az állandóság, azonosság: ő gondozza, ő játszik vele a legtöbbet, vezeti be a világ dolgaiba, közvetíti a szokásokat, alakítja énképét. Feltétele a későbbi társkapcsolatok dinamikájának.

Ezt bizonyítja az albán kisvárosi megfigyelés is (Danzinger és Frankl) Kavaja környékén (Mérei, 1984) A csecsemők életében riktó kettőség van: a tárgyi ingerek hiánya és a mozgás kiiktatása egyrészt; és a szociális ingerek gazdagsága az anyával a középpontban a másrésztől. A gyermekeket lekötve, bekötözve tartják 1 éves korukig egy pólyában, csak fürdetéshez nyitják ki őket ebből a megkötözött állapotból. Azt lehet megfigyelni olyankor, hogy a szociális kapcsolatkézség, kontaktuskézség életkori szintet meghaladó, a manipulálás el sem éri az életkori szintet. Pár órás manipulálás után azonban kiderül, hogy az elmaradás nem behozhatatlan- már eléri az életkori szintet. Ez a cselekvés érzelmi indítékának, az anyának köszönhető, az addig közömbös tárgyak érdekessé lesznek az érzelmileg vezérelt cselekvés révén.

Az anya jelenlétével létrejött emocionális légkörben még a kedvezőtlen hatásokkal szemben is védettebbek a gyerekek.

A ragaszkodás

A ragaszkodás egy specifikus személyhez fűződő tartós érzelmi köteléket jelent (Kósa, 2001). Jellemzi a kitüntetett személlyel való közelségkeresés, a tőle való szeparációban a kellemetlen állapot, a distressz megélése, visszatértekor pedig öröm és más pozitív érzelmek lépnek fel. Az első életév végén már megfigyelhetőek a ragaszkodás minőségi jellemzői. Mary **Ainsworth** és munkatársai fejlesztették ki egy olyan eljárást, mellyel különböző típusokat tudtak megkülönböztetni a ragaszkodásban. Az eljárás során az anyával játszó gyermekhez egy idegen lép be, aki- miután beszélgetett az anyával- játékot kezdeményez a gyermekkel. Közben az anya elhagyja a szobát, később pedig visszatér. A legkritikusabb a kötődése jellemzőinek feltárásában a szeparáció és az újratalálkozás periódusa. Minden epizód 3 perces. (vannak kutatók, akik megkérdőjelezzik ennek a megfigyelésnek az általánosíthatóságát (Kósa, 2001).

A biztonsággal kötődő gyerekek (60%) bátran exponál anyjuk jelenlétében, és ebben a felfedezésben az anya biztonsági bázisként funkcionál. A szeparációs helyzetben izgatottak lesznek, míg visszatértekor láthatóan megnyugszanak.

Az ambivalensen kötődő gyermekek (20%) nem bíznak anyjukban. Nagyon nyugtalanok, maikor az anya elhagyja a szobát, de akkor sem nyugszanak meg, amikor az visszatér, néha még dühösen el is lökik maguktól.

Az elkerülő gyermekek (10%) nyugtalanok, a szeparációs helyzetben még izgatottabbak, viszont mikor visszatér az anya, elkerülik. Néha még az idegennek is barátságosabbak.

Van egy negyedik csoport is, akik zavarodottan, még magukhoz képest is differenciálatlanul reagálnak.

A meghatározó a kötődés minőségének kialakulásában (és ez általánosan elfogadott a kutatók között), hogy az anyák mennyire reagálnak érzékenyen a gyerek jelzéseire, mennyire fogadták

el a gyermekneveléssel együttjáró kööttségeket, mennyire respektálták a gyermek autonómiára való törekvéseit és mennyire voltak elérhetőek a gyermek számára.

Kiegészítő tananyag 2.A gyermekvédelmi támogatások

A felnövekvő gyermekeket a Magyar Köztársaság többféle támogatásban részesíti, amelyek egy része természetbeni, más része pedig pénzübeni támogatás. A gyermekek tankönyvet és tanszert, étkezési díjkezdvezményt kaphatnak, nevelésükhöz, iskoláztatásukhoz a szülő gyermekgondozási támogatást, családi pótlékot, iskoláztatási támogatást vehet igénybe

A támogatások tehát lehetnek pénzübeniek és természetbeniek. A pénzübeni támogatások általában alanyi jogon adhatók, amit jogszabályoknak megfelelően vagy az önkormányzatok vagy egyéb állami szervek bírálhatnak el, és folyósítanak.

A természetbeni juttatások

A természetbeni juttatás olyan támogatás, amellyel az állam vagy az önkormányzat a gyermeket alapvető szükségleteinek kielégítésében anyagi javak biztosításával vagy szolgáltatások megfizetésével és nyújtásával segíti (3) Az önkormányzatnál lehet kérelmezni rászorultsági alapon. E támogatások egy része jogszabályban meghatározott támogatás lehet, másik része pedig a helyi önkormányzatok döntésén alapuló egyéb támogatás.

A támogatás elsősorban a gyermeket illeti meg. Elsődleges célja, hogy természetben - tehát nem pénzüben - megteremtse a gyermek számára a fejlődéséhez szükséges körülményeket. Így természetbeni juttatás lehet a gyermekek részére a kiegészítő családi pótlék, a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás, az étkezési térítési díj kedvezménye és átvállalása, gyermekek tankönyv-és tanszerellátásának támogatása, a tandíj átvállalása, valamint az egészségügyi szolgáltatásért fizetendő térítési díj, illetve egyéb ellátás kifizetésének átvállalása, továbbá az önkormányzati intézmények által nyújtott adományok.

A helyi önkormányzat tankönyvtámogatást adhat a településen állandó lakóhellyel rendelkező diákok számára, ha a tárgyévi költségvetésben arról rendelkezett. A helyi önkormányzat egyedi kérelemre az átmeneti segély, valamint a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás terhére is nyújthat iskoláztatási támogatást.

A családok egy része sajnos nem tudja megfelelően biztosítani azt, hogy gyermekük megfelelően étkezzen. Alanyi jogon is jár térítési díj- kedvezmény. Gyermekétkeztetés esetén:

1. diákotthonban, kollégiumban, gyógypedagógiai nevelési-oktatási intézményben elhelyezett óvodás gyermek vagy általános iskolai tanuló után az intézményi térítési díj ötven százalékát,
2. előző intézményekben elhelyezett, és externátusi ellátásban részesülő szakmunkásképző iskolai és szakiskolai tanuló, gimnáziumi, szakközépiskolai tanuló után az intézményi térítési díj harminc százalékát,
3. három és több gyermekes családoknál gyermekenként az intézményi térítési díj ötven százalékát,
4. fogyatékos gyermek és fogyatékos tanuló után, amennyiben a fentebb felsorolt kedvezményekben nem részesül, az intézményi térítési díj harminc százalékát kell *normatív kedvezményként* adni. (3)

Rászorultságon alapulva további kedvezményt állapíthatnak meg a gyermekekre, ha a gyermeket gondozó családban az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét. A helyi önkormányzat átmeneti segély, valamint rendkívüli gyermekvédelmi támogatás terhére további étkezési támogatást nyújthat.

A pénzbeli támogatások rendszere

A pénzbeli támogatások egyes formáit alanyi jogon, míg a többi formáit rászorultságtól függően biztosítják az arra jogosultaknak. Olyan rendszert alkotnak a jogszabályok, amely egyrészt különböző támogatások és szolgáltatások nyújtásával segíti a családot a gyermek felnevelésében, másrészt e támogatások és szolgáltatások nyújtásával védelmet biztosít a családból kiemelt gyermekek számára. A pénzbeli ellátás olyan támogatás, amellyel az állam vagy az önkormányzat a gyermeket alapvető szükségleteinek kielégítéséhez biztosít pénzbeli juttatást. A pénzbeli támogatások általában alanyi jogon adhatók, amelyeket a jogszabályoknak megfelelően vagy az önkormányzatok vagy az állami szervek bírálhatnak el és folyósítanak.

Ezek a pénzbeli támogatások a következők: terhességi gyermekágyai segély, anyasági támogatás, gyermekgondozási díj (GYED), gyermekgondozási segély (GYES), családi pótlék, kiegészítő családi pótlék, iskoláztatási támogatás, rendkívüli gyermekvédelmi támogatás, gyermektartási díj megelőlegezése, otthoneremtési támogatás, adótámogatás.

A gyermekvédelmi rendszer működtetése állami és önkormányzati feladat. A *pénzbeli támogatásokon* túlmenően, egyrészt a *gyermekjóléti alapellátásokon* keresztül a gyermekek családban nevelkedését segíti elő. A *gyermekvédelmi szakellátás* útján a családjukban nem nevelhető gyermekek számára családpótló, vagy családi modellhez közelítő ellátást próbálnak nyújtani, amely a gyermeki jogok tiszteletben tartásával látja el a gyermeket életkorának és szükségleteinek megfelelően (4).

Kiegészítő tananyag 3. A gyermekek, tanulók jogai, kötelességei

A gyermekek, tanulók jogait, kötelességeit is ismernünk kell, ha a törvénynek megfelelően akarunk eljárni.

A következőkben az 1993. évi LXXIX. Köznevelési törvényből olvashatjuk a tanulókra, gyermekekre vonatkozó paragrafusokat.

2. § (1) A köznevelés magában foglalja az óvodai nevelést, az iskolai nevelést és oktatást, valamint a kollégiumi nevelést. Az iskola a szakképzésről szóló törvényben foglalt feltételekkel vehet részt a szakképzés feladatainak megvalósításában. Az óvoda, az iskola és a kollégium az e törvényben meghatározottak szerint vehet részt a pedagógusképzésben és a pedagógus-továbbképzésben.

(2) A köznevelés intézményeiben — e törvény rendelkezéseinek megfelelően — mindenki nevelésben és oktatásban részesülhet.

10. § (1) A gyermeknek, a tanulónak joga, hogy nevelési, illetőleg nevelési-oktatási intézményben biztonságban és egészséges környezetben neveljék és oktassák, óvodai életrendjét, iskolai tanulmányi rendjét pihenőidő, szabadidő, testmozgás beépítésével, sportolási, étkezési lehetőség biztosításával életkorának és fejlettségének megfelelően alakítsák ki.

(2) A gyermek, illetve a tanuló személyiségét, emberi méltóságát és jogait tiszteletben kell tartani, és védelmet kell számára biztosítani fizikai és lelki erőszakkal szemben. A gyermek és a tanuló nem vethető alá testi fenyegetésnek, kínzásnak, kegyetlen, embertelen megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak.

(3) A gyermeknek, tanulónak joga, hogy

a) képességeinek, érdeklődésének, adottságainak megfelelő nevelésben és oktatásban részesüljön, képességeihez mértén tovább tanuljon, valamint tehetségének felismerése és fejlesztése érdekében alapfokú művészetoktatásban vegyen részt;

b) nemzeti, illetőleg etnikai hovatartozásának megfelelő nevelésben és oktatásban részesüljön;

c) részére az állami és helyi önkormányzati iskola egész pedagógiai programjában és tevékenységében a tanítás során a tájékoztatás nyújtása és az ismeretek közlése tárgyilagosan és többoldalú módon történjék;

d) nem állami, nem önkormányzati nevelési-oktatási intézményben vegye igénybe az óvodai, iskolai, kollégiumi ellátást, továbbá, hogy az állami, illetve önkormányzati nevelési-oktatási intézményben hit- és vallásoktatásban vegyen részt;

e) személyiségi jogait, így különösen személyiségének szabad kibontakoztatásához való jogát, önrendelkezési jogát, cselekvési szabadságát, családi élethez és magánélethez való jogát az óvoda, az iskola, illetve a kollégium tiszteletben tartsa, e jogának gyakorlása azonban nem korlátozható másokat e jogainak érvényesítésében, továbbá nem veszélyeztetheti a saját és társai, a nevelési-oktatási intézmény alkalmazottai egészségét, testi épségét, illetve a művelődéshez való jog érvényesítéséhez szükséges feltételek megteremtését, fenntartását;

f) állapotának, személyes adottságának megfelelő megkülönböztetett ellátásban – különleges gondozásban, rehabilitációs célú ellátásban – részesüljön, s életkorától függetlenül a pedagógiai szakszolgálat intézményéhez forduljon segítségért.

(4) A gyermek, tanuló joga, hogy a nevelési-oktatási intézményben, családjá anyagi helyzetétől függően, kérelmére ingyenes vagy kedvezményes étkezésben, tanszerellátásban részesüljön, továbbá, hogy részben vagy egészben mentesüljön az e törvényben

meghatározott, a gyermekeket, tanulókat terhelő költségek megfizetése alól, vagy engedélyt kapjon a fizetési kötelezettség teljesítésének halasztására vagy a részletekben való fizetésre.

11. § (1) A tanuló joga különösen, hogy

- a) kollégiumi, napköziotthoni, tanulószobai ellátásban részesüljön;
- b) válasszon a választható tantárgyak, foglalkozások közül;
- c) igénybe vegye az iskolában és kollégiumban rendelkezésre álló eszközöket, az iskola és kollégium létesítményeit (könyvtár, laboratórium, számítástechnikai központ, sport- és szabadidő-létesítmények stb.);
- d) rendszeres egészségügyi felügyeletben és ellátásban részesüljön;
- e) hozzájusson a jogai gyakorlásához szükséges információkhoz, tájékoztassák a jogai gyakorlásához szükséges eljárásokról;
- f) részt vegyen a diákkörök munkájában, és kezdeményezze azok létrehozását, tagja legyen iskolai, művelődési, művészeti, ismeretterjesztő, sport- és más köröknek — ha törvény másképp nem rendelkezik —, az iskolán kívüli társadalmi szervezeteknek;
- g) az emberi méltóság tiszteletben tartásával szabadon véleményt nyilvánítson minden kérdéssel, az őt nevelő és oktató pedagógus munkájáról; az iskola, kollégium működéséről, továbbá tájékoztatást kapjon személyét és tanulmányait érintő kérdésekről, valamint e körben javaslatot tegyen, továbbá kérdést intézzen az iskola, a kollégium vezetőihez, pedagógusaihoz, az iskolaszékhez, a kollégiumi székhez, s arra legkésőbb a megkereséstől számított harminc napon belül – az iskolaszéktől, kollégiumi széktől a harmincadik napot követő első ülésén – érdemi választ kapjon;
- h) vallási, világnézeti vagy más meggyőződését, nemzeti vagy etnikai önazonosságát tiszteletben tartásuk, és azt kifejezésre juttassa, feltéve, hogy e jogának gyakorlása nem ütközik jogszabályba, nem sérti másoknak ezt a jogát, és nem korlátozza a társai tanuláshoz való jogának gyakorlását;
- i) a levelezéshez, továbbá kollégiumban a lakáshoz való jogát tiszteletben tartásuk, feltéve, hogy e jogának gyakorlása nem sérti másoknak ezt a jogát, és nem korlátozza társai tanuláshoz való jogának gyakorlását;
- j) jogszabályban meghatározottak szerint vendégtanulói jogviszonyt létesítsen;
- k) tanulmányai során – a kerettantervben, a pedagógiai programban és az érettségi vizsgaszabályzatban meghatározott keretek között – megválassza azokat a tantárgyakat, amelyeket tanulni kíván, valamint, ha erre lehetőség van, megválassza a tantárgyakat tanító pedagógust;
- l) jogai megsértése esetén – jogszabályban meghatározottak szerint – eljárást indítson, továbbá igénybe vegye a nyilvánosságot;
- m) személyesen vagy képviselői útján – jogszabályban meghatározottak szerint – részt vegyen az érdekeit érintő döntések meghozatalában, a nevelési-oktatási intézmény irányításában;
- n) legyen, továbbá, hogy kérje a tanórai foglalkozásokon való részvétel alóli felmentését;
- o) kérelmére — jogszabályban meghatározott eljárás szerint — független vizsgabizottság előtt adjon számot tudásáról;
- p) kérje az átvételét másik, azonos vagy más típusú nevelési-oktatási intézménybe;
- r) különbözeti vizsga vagy évfolyamismétlés nélkül folytathassa tanulmányait akkor is, ha az állandó lakóhelyén nem működik olyan iskola, amelyikben a tankötelezettség végéig biztosított az iskolai nevelés és oktatás;
- s) választó és választható legyen a diákképviselőt;
- t) a diákönkormányzathoz fordulhasson érdekképviselőt, illetve e törvényben meghatározottak szerint kérje az őt ért sérelem orvoslását;
- u) kérelmére, indokolt esetben szociális ösztöndíjban, illetve szociális támogatásban részesüljön.

(2) A szakközépiskola, a szakmunkásképző iskola és a szakiskola tanulóját a gyakorlati képzés keretében az érdekvédelem és a munkavédelem tekintetében megilletik mindazok a jogok, amelyeket a Munka Törvénykönyve biztosít a munkavállalók részére [Mt. 18. §, 19. §, 21. §, 22.20§ (1)—(2) bekezdés, 24. § (1) bekezdés, 26—27. §, 102. § (2) bekezdés és a (3) bekezdésének *b*) — *c*) pontja, 128. § (2) bekezdés]. A tanuló foglalkoztatására alkalmazni kell továbbá a Munka Törvénykönyve 104. §-ának (1)—(4) bekezdését, 124. §-ának (1) bekezdését, 125. §-ának (1)—(2) bekezdését, valamint a munkavédelemre vonatkozó jogszabályokat. A tanuló a gyakorlati képzéssel kapcsolatos igényeinek érvényesítése érdekében – a munkaügyi jogvitára vonatkozó rendelkezések szerint (Mt. 199–202. §) – jogvitát kezdeményezhet. E rendelkezések alkalmazásában munkavállalón a tanulót, munkáltatón a gyakorlati képzés szervezőjét, munkaviszonyon a tanulói jogviszonyt, szakszervezeten a tanulói szakszervezetet kell érteni.

(3) A szakképzésben részt vevő tanuló a szakképzésre vonatkozó jogszabályok szerint jogosult juttatásokra és kedvezményekre. A juttatásokat és kedvezményeket a gyakorlati képzés szervezője köteles biztosítani.

(4) Ha a szakközépiskola, a szakmunkásképző iskola vagy a szakiskola tanulója tanulószerveződés alapján vesz részt a gyakorlati képzésben, tanulói jogviszonyával összefüggésben a szakképzési törvény rendelkezéseit is alkalmazni kell.

(5) A szakképzésben részt vevő tanuló javára az, aki a gyakorlati képzést szervezi, köteles felelősségbiztosítást kötni.

(6) Nagykorú és cselekvőképes tanuló esetén e törvénynek a szülő jogaira és kötelességeire vonatkozó rendelkezéseit nem kell alkalmazni. Ha e törvény vagy a végrehajtására kiadott jogszabály a szülő, a szülői szervezet (közösség) vagy a szülők képviselője részére jogot vagy kötelezettséget állapít meg, nagykorú tanuló esetén a jogok gyakorlása, a kötelezettségek teljesítése a tanulót – az iskolaszékbe történő delegálás kivételével –, a diákönkormányzatot, a tanulók képviselőjét illeti meg, illetve terheli. Ha a nagykorú tanuló önálló jövedelemmel nem rendelkezik, és a szülővel közös háztartásban él, a tanulói jogviszony, kollégiumi tagsági viszony megszűnésével, a tanuló tanulmányi kötelezettségének teljesítésével és a fizetési kötelezettséggel járó iskolai, kollégiumi döntésekről a szülőt is értesíteni kell.

(7) Az e törvényben meghatározott jogokat és kötelezettségeket rendeltetésüknek megfelelően kell gyakorolni, illetőleg teljesíteni. A jogok rendeltetészerű gyakorlása során kiemelt figyelmet kell fordítani a gyermeki és tanulói jogok érvényesítésére. A jog gyakorlása akkor nem tekinthető rendeltetészerűnek, ha az az e törvényben és a szakképzésről szóló törvényben, illetve az e törvények végrehajtására kiadott jogszabályokban biztosított jogok csorbítására, érdekérvényesítési lehetőségek korlátozására, a véleménynyilvánítás elfojtására, a tájékozódási jog korlátozására irányul, vagy erre vezet. A rendeltetésellenes joggyakorlást haladéktalanul meg kell szüntetni, és hátrányos következményeit – az e törvényben, illetve a szakképzésről szóló törvényben szabályozott eljárás keretében – orvosolni kell. Az eljárásban a gyermek, tanuló javára kell döntenet, ha a tényállás nem tisztázható megnyugtatóan.

12. § A tanuló kötelessége különösen, hogy

- a*) részt vegyen a kötelező és a választott foglalkozásokon és szakmai gyakorlatokon;
- b*) eleget tegyen — rendszeres munkával és fegyelmezett magatartással, képességeinek megfelelően — tanulmányi kötelezettségének;
- c*) megtartsa az iskolai tanórai és tanórán kívüli foglalkozások, a kollégiumi foglalkozások, az iskola és a kollégium helyiségei és az iskolához, kollégiumhoz tartozó területek használati rendjét, a gyakorlati képzés rendjét, az iskola, a kollégium szabályzatainak előírásait;
- d*) óvja saját és társai testi épségét, egészségét, elsajátítsa és alkalmazza az egészségét és biztonságát védő ismereteket, továbbá haladéktalanul jelentse a felügyeletét ellátó pedagógusnak vagy más alkalmazottnak, ha saját magát, társait, az iskola, kollégium

alkalmazottait vagy másokat veszélyeztető állapotot, tevékenységet, illetve balesetet észlelt, továbbá – amennyiben állapota lehetővé teszi –, ha megsérült;

e) megőrizze, illetőleg az előírásoknak megfelelően kezelje a rábízott vagy az oktatás során használt eszközöket, óvja az iskola létesítményeit, felszereléseit;

f) az iskola, kollégium vezetői, tanárai, alkalmazottai, tanulóársai emberi méltóságát és jogait tiszteletben tartsa.

Szószedet:

Családtervezés: a szülők joga és felelőssége eldönteni, hogy mikor és hány gyermeket szeretnének. A gyermekek neveléséhez szükséges legkedvezőbb feltételek megteremtését is magában foglalja. Célja, hogy a gyermekáldás ne véletlen eseményként következzen be, hanem akkor, ha a szülők tudatosan vállalják a gyermeket.

Pozitív családtervezés: a párok éppen azokat a legkedvezőbb időpontokat keresik, akarják meghatározni, amikor a legvalószínűbb a fogamzás és a legjobb, a legtöbb hasznos tulajdonsággal rendelkező utód létrejötte várható.

Negatív családtervezés: a cél ekkor az, hogy ne jöjjön létre fogamzás, a nemi kapcsolatból ne származzon utód.

Védelembe vétel: a települési önkormányzat gyermekjóléti szolgálata tesz javaslatot a védelembe vételre, de csak akkor, ha alapellátás keretében nem szüntethető meg a gyermek veszélyeztetettsége. Egyéni gondozási-nevelési terv készül, melynek megvalósulását a gyermekjóléti szolgálat családgondozója segíti. Ez egy hatósági intézkedés, de a gyermekjóléti szolgálat segíti a családot a gyermek családban tartásában.

A gyermekek ideiglenes hatályú elhelyezése: akkor történik, ha súlyos veszélyeztetettség áll fenn. Ez jelentheti gyermek olyan bántalmazását vagy elhanyagolását, amely életét közvetlen veszélynek teszi ki, vagy fejlődésében jelentős és helyrehozhatatlan károsodást okozhat. A szülő gondozási-nevelési joga szünetel az elhelyezés alatt de a törvényes képviselési joga nem. Időtartama legfeljebb 30 nap, kivéve, ha pert indítottak a gyermek elhelyezése, gyermekelhelyezés megváltoztatása, illetve szülői felügyeleti jog megszüntetése miatt. Ha nem a gyámhivatal hozta az ideiglenes hatályú intézkedést, akkor az illetékes gyámhivatal 30 napon belül megvizsgálja, hogy megszüntethető-e az ideiglenes hatályú elhelyezés, avagy szükség van-e a perre. A gyermeket ideiglenes el lehet helyezni az arra alkalmas különélő másik szülőnél, nevelőszülőnél vagy bentlakásos intézményben, gyermekotthonban.

A gyermekek átmeneti nevelésbe vétele: a gyámhivatal a gyermeket nevelőszülőnél, ha ez nem lehetséges, gyermekotthonban, vagy más bentlakásos intézményben helyezi el és részére gyámot rendel, mivel a nevelésbe vett gyermek szülőjének szülői felügyeleti joga szünetel. Évenként felül kell vizsgálni.

A gyermekek tartós nevelésbe vétele: a gyámhivatal a gyermeket nevelőszülőnél, vagy - ha ez nem lehetséges - gyermekotthonban, illetőleg más bentlakásos intézményben helyezi el, és részére gyámot rendel. Így a gyermek az otthont nyújtó ellátás keretében teljes körű ellátást kap az örökbefogadáshoz vagy más családot pótló környezetének megteremtéséhez. Évenként felül kell vizsgálni. A tartós nevelés akkor szűnik meg, ha a gyermeket örökbe fogadták, vagy a bíróság visszaállította a szülő felügyeleti jogát, illetőleg a bíróság gyermekelhelyezés során más gyámsága alá helyezte.

Családsegítés: két értelmezése van. Az egyik a családgondozás, azaz a család segítése a gyermek nevelésében, gondozásában. Magatartási zavarok, helytelen szokások, káros szenvedélyek megelőzése, serdülőkor problémáinak megoldásában és megszüntetésében vállalat szerep. A gyermek fejlődését veszélyeztető tényezők időben történő észlelése, illetékes szakemberhez történő irányítása. A másik értelmezés a családban jelentkező működési zavarok megoldásának elősegítése. Ezt a feladatot a családgondozók végzik.

Speciális gyermekvédelem: a testi- lelki fejlődésükben korlátozott gyermekekkel foglalkozik.

Hátrányos helyzet: olyan anyagi és kulturális életkörülményeket jelent, melyek az ebben felnövő gyermek gyengébb iskolai teljesítményét vagy a tanulással kapcsolatos motivációjuk hiányát eredményezhetik. A szociokulturális státusz alacsony színvonalá áll mögötte.

Veszélyeztetett helyzet: már a testi, a lelki és az erkölcsi fejlődést is akadályozza. A gyermek elhanyagolása, bántalmazása, a deviáns, alacsony erkölcsi nivójú környezet veszélyezteti a gyermeket.

Ellenőrző kérdések:

Milyen különbségeket tud felsorolni a szocializáció és a nevelés között?

Mit jelent az, hogy a család egy dinamikus rendszer?

Milyen funkciói vannak a családnak?

Milyen feltételek mellett tud igazán támogatóan működni a család?

Milyen fejlődési szakaszai vannak a családnak?

Milyen fontos feladatokat kell megoldani a családnak, ha serdülőkorú gyermeket nevel?

Milyen kommunikációs problémák adódhatnak a családban, melyeknek hosszútávú hatásuk van

Soroljon fel öt olyan játszmát, mely gyakran jellemzi a családokat!

Milyen nevelői stílusokat különböztetett meg Baumrind és mi alapján tette ezeket a megkülönböztetéseket?

Gondolja át, vajon a Schaefer modell szerint melyik nevelői attitűd vezet a legkönnyebben fiatalkori bűnözéshez és magyarázza meg, hogy mi ennek az oka!

Hogyan kell eljárni az iskola és a szülő kapcsolatának megszervezésekor?

Milyen új módokon lehet igazán partnerközpontúvá tenni az iskola és a pedagógusok találkozásait?

Különböztesse meg a hátrányos és a veszélyeztetett helyzetet!

Gondolja át, hogy az egészségügyi intézmények dolgozói hogyan tudnak együttműködni nevelési kérdésekben a szülőkkel és a pedagógusokkal!

Milyen személyes gondoskodást nyújtó intézményeket ismer? Mi ezek feladata?

Milyen szülői jogok ismer, melyeket gyakran megsértenek az iskolai gyakorlat során?

Sorolja fel, milyen feladatai vannak a gyermek- és ifjúságvédelmi felelősnek?

Felhasznált irodalom

1. Bagdy, E. (1977) Családi szocializáció és személyiségzavarok, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
2. Barnes, G.G. (1991) Család, terápia, gondozás, Animula, Budapest.
3. Berne, E. (2000) Emberi játszmák, Háttér kiadó, Budapest. (Az 1984—es Gondolat Kiadónál megjelent könyv változatlan utánnomása)
4. Bowlby, J. (1982) Attachment and Loss: Vol.1. Attachment, 2nd ed., London, Hogarth Press.
5. Buda, B.- Hajnal, A. (1973) A család természetéről. Egy rendszerelméleti modell körvonalai. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Módszertani Közlemények, Budapest.
6. Caplan, G. (1976) The Family as a Support System, in.: Caplan, G.- Killilea, M. : Support Sytem and Mutual Help, Grune and Stratton, New York.
7. Carver, C. S.- Scheier, M. F., (1998) Személyiségpszichológia, Osiris, Budapest.
8. Cole, M.- Cole, S. R. (1997) Fejlődéslélektan, Osiris, Budapest.
9. Domszky A. (1994) A gyermek- és ifjúságvédelem rendszere Magyarországon, in.: Hazai, V.- Herczog, M. (szerk.) A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata, Pont Kiadó, Budapest.
10. Földes, P. (2000/a) A család és az iskola együttműködése, Új Pedagógiai Szemle, 2000/ november.
11. Földes, P. (2000/b) A családnak partneri viszonyban kellene lennie az iskolával, Beszélgetés Herczog Máriával, Új Pedagógiai Szemle, 2000/december.
12. György, J.A nehezen nevelhető gyermek. Medicina. Bp. 1965.
13. Hansen, C. (1981) Livin gin with Normal Families, Family Process, 20.
14. Hegedűs, J. (2002): Gyermekvédelmi segédanyag, www.tar.hu/hegedusjudit
15. Herczog, M. (2000)
16. Komlói P. (1997) A család támogató és károsító hatásai a családtagok lelki egészségére, in. : Gerevich, J. (szerk.) Közösségi mentálhigiéné, Animula, Budapest.
17. Komlói, P. (2000) Családterápiák, in.: Szőnyi, G.- Füredi, J. (szerk.) A pszichoterápia tankönyve, Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest.
18. Komlói, S. (1998) Alapvető ismeretek a családról, in.: Komlói Sándor (szerk) Családi életre nevelés, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
19. Kósa Éva (2001) A szociális fejlődés alapkérdései, in.: Oláh, A- Bugán, A. (szerk.): Fejezetek a pszichológia alapterületeiből, ELTE, Eötvös Kiadó.
20. Maccoby, E.E.- Martin, J.A. (1983) Socialization in the context of the family: Parent-child interaction., in.: Mussen, P.H. (ed.) Handbook of Child Psychology., Vol.4. Socialization, personality, and social behavior., New York, Wiley.
21. Mérei, F.- V.Binét Á. (1984) Gyermeklélektan, Gondolat, Budapest.
22. Dallos, R.- Procter, H. (2001): A családi folyamatok interakcionális szemlélete, in.: Biró Sándor- Komlói Piroska (szerk.) Családterápiás olvasókönyv, Animula.
23. Rutter, M. (1979) Protective factors in children's responses to stress and disadvantage, in.: M.W. Kent, J. E. Rolf (eds): Primary Prevention of Psychopathology, vol.13., Social Competence in Children, hanover, New Haven, University of New England.
24. Somlai, P. (1997) Szocializáció, Corvina Kiadó, Budapest.
25. Forward, S. (2000): Mérgező szülők, Háttér Kiadó, Budapest.
26. Zrinszky, L (2002) Nevelésemélet, Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

27. (1) <http://www.magyarorszag.hu/ugyintezo/ugyleirasok/csalad/>
28. (2) <http://www.magyarorszag.hu/ugyintezo/ugyleirasok/csalad/gyermekvallalasterhess eg/gyermekvedelem/gyermekvedelem.html>
29. (3) <http://www.magyarorszag.hu/ugyintezo/ugyleirasok/csalad/gyermekvallalasterhess eg/tamogatasok/tamogatasok.html>
30. (4) <http://www.magyarorszag.hu/ugyintezo/ugyleirasok/csalad/gyermekvallalasterhess eg/tanacsadascsaladsegites/tanacsadascsaladsegites.html>
31. (5) <http://www.magyarorszag.hu/ugyintezo/ugyleirasok/oktatas/kozoktatas/szuloijogok kotelezettsegek/szuloijogokkotelezettsegek.html>
32. (6) www.oktbiztos.hu/kutatasok/szulo/szj-06.htm
33. 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról